

Az őskor és az ókor története

Vázlat

Selye János Egyetem

Az őskor és az ókor története

Vázlat

Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

Simon Attila

Az őskor és az ókor története

Vázlat

Komárom, 2023

Az őskor és az ókor története. Vázlat
Oktatási anyag az egyetemi hallgatók számára

Szerző: Dr. habil. Simon Attila, PhD. (Selye János Egyetem)

Recenzensek:

Szakál Imre, PhD.

Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.

© Simon Attila

© Selye János Egyetem 2023

ISBN 978-80-8122-442-3

Tartalom

Előszó.....	7
I. Az őskor világa	8
I.1. Az ember evolúciója.....	8
I. 2. A neolitikum	13
II. Az ókori civilizációk	16
II.1. Mezopotámia és a térség államai.....	16
II.2. Az ókori Egyiptom.....	23
II.3. Az ókori Izrael	28
II.3. Az ókori India	30
II.4. Az ókori Kína.....	33
III. Az ókori Görögország	37
III.1. A minószi korszak	38
III.2. A mükénéi civilizáció	38
III.3. A sötét (átmeneti) kor (1200-750)	39
III.4. A görög mitológia.....	40
III.5. Az archaikus kor (750-492).....	41
III.5. A görög történelem klasszikus korszaka	47
III.6. A peloponnészoszi háború és a poliszrendszer válsága.....	53
III.8. A görög művelődés	55
III.9. Makedónia és a hellenizmus.....	57
IV. Az ókori Róma	61
IV.1. Róma alapítása és a királyság kora.....	61
IV.2. A köztársaság kora	66
IV.3. A császárság kora.....	77
V. Függelék (néhány fontosabb forrás szövege)	84
V.1. Hammurapi törvényei (részletek).....	84
V.2. Hérodotosz a perzsák szokásairól	85
V.3. Plutharkhosz Drakón törvényeiről	85
V.4. Hérodotosz leírása a marathoni csatáról	85
V.5. Augustus önéletrajza (részletek).....	86
V.6. Máté evangéliuma (részlet).....	88

Előszó

Az őskor és ókor története című elektronikus kiadvány nem tankönyv, hanem csupán a hallgatók felkészülését elősegítő jegyzet. Olyan vázlat, amelyben Az őskor és ókor története című kurzus tartalma van felvázolva: a legfontosabb évszámok, események, szereplők, fogalmak találhatóak meg benne, amelyek mintegy a kurzus csontvázát képezik.

Az összefüggések, az események részletei, a szereplők motivációi, egyszóval a múlt a maga összességében azonban ebből még nem áll össze. Ahhoz további segédanyagokat kell olvasni és az előadásokat is meg kell hallgatni.

Sok sikert hozzá.

Simon Attila

I. Az őskor világa

I.1. Az ember evolúciója

Teremtés vagy fejlődés?

- Évszázadokon keresztül az egyház által kommunikált *teremtéstörténet* volt az elfogadott. Ezt a 17. századtól kezdik néhányan megkérdőjelezni.
- Az evolúciós elmélet úttörői és fontosabb állomásai:
 - Sir Walter Raleigh (16. sz.): Noé bárkája elmélet (csak az európai állatok, a többi ezekből fejlődött ki) - hat a környezet
 - Erasmus Darwin (18. sz.): „a világot nem teremtették, a világ fejlődik”
 - G. L. Buffon gróf (18. sz.): a fajok állandóan változnak, a Föld a Napból szakadt ki, s majd el is pusztul
 - Jean Baptiste Lamarck (18. sz. vége, 19. sz. eleje): az élet valamennyi formája egy töről fakad, a bonyolultabb is az egyszerűből fejlődött ki
 - 1850-es évek neandervölgyi lelet – vita: degenerált ember maradványa vagy az ember egy korai változata?
 - katasztrófaelméletek
 - Charles Robert Darwin (angol orvos) világ körüli hajóútja (1831, Beagle)
 - 1859 – *A fajok eredete* (a természetben minden, ami él, fejlődött és fejlődik)
 - A fejlődés hajtóereje: a természetes kiválasztódás és az alkalmazkodás
 - 1866 – újabb neandervölgyi típusú leletek
 - 1871-ben megjelent Darwin könyve, *Az ember származása*
 - 1886 – belgiumi ősemberleletek
 - A huszadik század elejére a vita eldőlt

Az emberi evolúció vázlata

- interdiszciplináris téma (régészet, őslénytan, biológia, antropológia, geológia, nyelvtudomány, etnológia stb.)
- a kutatás nehézségei: időtávlat és forráshiány
- több a kérdés, mint a válasz
- kételkedés (lásd intelligens tervezés)
- Az ember nem a majomtól származik, de voltak közös őseink.

Pl. az ember és a csimpánzok génállománya 99,4 %-ban megegyezik.

- a fejlődés nem egyenes vonalú, sok az elágazás és vannak zsákutcák is

A földi élet kronológiája

- 13,8 milliárd éve az ősrobbanás
- 4,5 milliárd éve a Föld kialakulása
- 3,5 milliárd éve az élet első jelei a Földön
- 200 millió éve az első emlősök megjelenése
- 65 millió éve a dinoszauruszok kihalása, az első főemlős (a Purgatorius) megjelenése
- 35 millió éve a *hominoidák (emberszabásúak)* megjelenése (ők az ember és a mai emberszabású majmok közös ősei)
- 12 millió éve természeti változások

Nyugat-Afrika csapadékos, erdős: itt az emberszabású majmok irányába indul a fejlődés

Kelet-Afrikában csapadékhiány, nyílt füves területek: a *hominidák* (emberfélék) kialakulása

A hominidák (emberfélék) az ember ősei

- A szétválás legkésőbbi időpontja 7 millió évvel ezelőtt
- a hominidák sajátosságai: két lábon járás, nagyobb hímek, a nagyujj szembe fordulása, medencecsont, hosszabb nevelési fázis, közösségi lények

A hominizáció (emberré válás) négy fontos fázisa

- Kr. e. 7 millió évvel: az emberfélék megjelenése

(amelyek fejlődése már elvált az emberszabású majmokétól, és amelyek két lábon járnak, kommunikálnak, közösségi lények)

- Kr. e. 7 m. – Kr. e. 2. m: hominida fajok elterjedése, többféle emberféle egymás mellett élése
- Kr. e. 2,5 m.: az első ember megjelenése (**Homo habilis**)
- Kr. e. 100 ezer évvel: a modern ember (**Homo sapiens**) megjelenése – ezek vagyunk mi

Az australopithecusok (déli emberszabásúak)

- hominida, de nem elődünk
- 4,5 millió – 900 e. Afrika

- kortársa az első embereknek
- eszközhasználat
- Szexuális dimorfizmus (a hímek súlya kétszerese a nőstényekének)
- A női medence megnagyobbodása – erősebb szülői kapcsolat
- Viszonylag kis agytérfogat, előreálló arc, kisebb szemfogak
- Lucy (Richard Leakey)

A Homo habilis (ügyes, alkalmas ember)

- Párhuzamos élet az Australopithecusokkal
- 2,5 millió év: globális éghajlatváltozás – lehülés, az erdős területek beszűkülése, a szavannaövezet bővülése – jobban alkalmazkodnak
- 120–160 cm, 600–800 cm³ agytérfogat, nagy különbség a férfiak s nők testsúlya között, domború lábközépcsont, ügyes kéz
- Eszközkészítés pattintásos módszerrel
- Vegyes étrend (a hús inkább rágsálókat jelent, mint komoly vadat)

Homo erectus (a felegyenesedett ember)

- 1,6 millió évvel ezelőtt
- erős testalkat, 170–180 cm
- koponyájuk térfogata: 900–1200 cm³
- agykoponyája hosszú, homloka csapott volt, szeme fölött kiugró homlokkesztr
- a szőrzet elvesztése
- a gyűjtögetés és a vadászat kettőssége jellemezte – természetes munkamegosztás
- ismerte a tüzet
- Ázsia és Európa meghódítása
- leleteik Afrikán kívül Ázsiában és Európában is megtalálhatók: Németország, Kína (Pekingi ember), Vértesszőlős (Samu)

A Neander-völgyi ember

- 115 ezer évvel ezelőtt: erős eljegesedés
- Ekkor válik Európában meghatározóvá a Neander-völgyi ember (Düsseldorf, Közel-Kelet, Délkelet-Ázsia, Vágsellye, Gánóc, Tata, Érd stb.)

- robusztus testalk, agytérfogata kb. 1500 cm³, vaskos csontozat, csapott homlok, erős szemöldökív, erőteljes, állcsúcs nélküli állkapocs
- kiváló mamutvadász
- erős közösségi érzések - eltemette halottait
- evolúciós zsákutca – nem ősök

Homo sapiens (Modern ember)

- Dél-Afrika: a mai emberek közös anyja (Éva-elmélet) – egy központ elmélet
- Észak felé vándorlás (Közel-Kelet 100 e., Európa 40 e.)
- Alkalmazkodás a jégkorszakhoz
- Technikai bumm: szilánkfeszítés – pengék, karók. Az íj, a halásháló, a horgok.
- nincs egységes eszközhasználat – régiók szerinti kultúrák
- Európában az egyik típus: a crô-magnoni [*kromannyoni*] ember
- Tagolt beszéd
- Mágia, totemizmus, fetisizmus
- Barlangfestmények: Lascaux [*Laszkó*], Altamira

I. 2. A neolitikum

Az őskor korszakolása

- Paleolitikum (2,5 m. – 11.5 ezer év) ős- vagy pattintott, az emberi evolúció lezárul
- Mezolitikum (11,5 e. – 8 e.) középső vagy átmeneti kőkorszak
- Neolitikum (8 e. – 4,5 e.) új vagy csiszolt kőkorszak, változás az életmódban
- Kőrészkor (eneolitikum) – a fémhasználat kezdetei

Az őskor prehisztórikus (történelem előtti) kor, utána jönnek a hisztórikus (történeti) korok.

Paleolitikum: zsákmányoló életmód

- Szoros együttélés a természettel [amit annak gazdagsága és a mintegy 4–6 milliós földi összlakosság (30 ezer évvel ezelőtt) tett lehetővé]
- Egész évben úton (követve az állatokat és a növények érését)
- Hordákba tömörülnek (8–10 férfi), amelyet a vérségi tudat kapcsol össze, anyai leszármazás
- Promiszkuitás
- Természetes munkamegosztás (a női és a férfi tevékenység elválása), a hús értéke
- Nincs magántulajdon és állandó szállás, kevés használati tárgy
- Más az időérzékük
- Vadászmagia: barlangrajzok, vadászritusok

Neolitikum: a termelő életmód megjelenése

- Gordon Childe neolitikus forradalomról beszél
- Feltételei:
 - megfelelő éghajlat (a jégkorszak visszavonulása – 16 ezer évvel Kr. e. kezdődik, s 7–8 ezer évvel Kr. e. már olyan az éghajlat, mint ma)
 - vadon termő növények (vadbúza, vadmókoric)
 - megfelelő termőtalaj
 - egyes területek túlnépesedése (25 km²/fő),
 - kevés zsákmányállat stb.

Eltérések az egyes régiókban

A földművelés és állattenyésztés kialakulása

- Földművelés – a Kr. e. 8. évezredben jelenik meg:

Búza, árpa, borsó, lencse

Spontán mutáció

Gabonakása – lepény – kenyér

Új eszközök: ásóbot, kapa, faeke, sarló, valamint a keményebb, csiszolt kőeszközök (pl. balták) különböző változata

Termőföldhöz jutás: felégetés

- Állattenyésztés (domesztikáció) – az állatok komplexebb felhasználás (hús, tej, bőr, igaerő, trágyázás)

kecske, juh – jól terelhető állatok, csak később a szarvasmarha és a többi a kutya elsősorban vadásztárs

Másodlagos munkamegosztás

- Kézművesmesterségek (fazekasság, textilművelés – térségenként változó alapanyag) – újítások: fazekaskorong, szövőszék, kocsi (kerék)
- Cserekereskedelem

A munkamegosztás: részben az élelmiszer-felhalmozás (termékfölösleg) teszi lehetővé a szakosodást

Életmód a neolitikumban

- Földművelők, állattenyésztők, nomád állattenyésztők
- Kialakul a letelepedett életmód
- Az első települések sajátosságai
- Első lokalitások: Dzsarmo (Kr. e. 7–8 e. Észak-Irak), Ugarit (Kr. e. 8 000), Chatal Hüyük (Kr. e. 6 800), Jerikó (Kr. e. 8 400)
- A letelepedett életmód és az élelmiszerfölösleg demográfiai robbanást vált ki

Kr. e. 25 000: 3 millió ember

Kr. e. 10 000: 5 millió

Kr. e. 6 000 86 millió

- A család (nagycsalád) megjelenése – alapja a monogámia – ezek már a férfiági leszármazásra épülnek
- A nagycsaládok nemzetségekbe tömörülnek (vérségi kapcsolat), azok pedig törzsekbe

- A termékfőlölsleg miatt felbomlik a vagyoni egyenlőség – hierarchikus társadalom

Szellemi élet a neolitikumban

- a természet ciklikusságának észlelése
- Termékenységi kultusz (Vénusz-szobrok)
- Megalitikok (mega – lithosz): dolmenek és menhirek – Stonhenge

A Kárpát-medence a neolitikumban

- A termelő életmód kb. az 5. évezredben. A Közel-Kelet irányából érkezett meg.
- Vonaldíszes edények népe (a Dunántúl és a Kisalföld), bükki kultúra (a mai Magyarország és Szlovákia keleti régióiban)
- A kőrézkort (eneolitikum) a badeni (az ausztriai lelőhely nyomán) kultúra határozta meg. Ekkor terjedt el térségünkben a ló és a négykerekű kocsi használata.
- A bronzkorszak a 2. évezred elejétől. Ekkor jelent meg az ekés földművelés is. A bronzkorszak vége a halomsíros kultúrák időszaka, ill. az ún. urnamezők népe is megjelent.
- A vaskorszakot a Kr. e. 7. századtól számítjuk. Ebben a korszakban jelent meg térségünkben az első ismert történelmi nép, a kelták.

II. Az ókori civilizációk

- Az ókor a civilizációk világa, amelyet olyan jelenségek jellemeznek, mint a városok, államok, hierarchikus társadalom, írás, vallás, tudomány
- Az ókori államok típusai
 - Az ókori kelet államai (Mezopotámia, Egyiptom, India, Kína, Izrael, Hettita Birodalom stb.) – általában folyami kultúrák, a rabszolga-munkaerő csak kiegészítő, despotikus uralkodók jellemzik
 - Klasszikus rabszolgatartó államok (Görögország, Róma) – a rabszolgák a fő munkaerő, megjelenik a demokratikus államberendezkedés

A görög világ államai kezdetben szintén a keleti államok jegyeit viselték, de fejlődésükben túlléptek azon.

1. ábra: Az ókori kelet társadalma

II.1. Mezopotámia és a térség államai

Általános jellemzői

- Nem állam, hanem terület
- Jelentése: folyamköz (Tigris és Eufrátesz)
- Északi része hegyes, csapadékos (Asszíria), déli sík vidék, száraz (Babilónia)
- Jó termőföldek, sok agyag. Hiányzik viszont a kő, fa, fémek.
- Kevés a csapadék
- A folyók alacsony vízszintűek
- A hirtelen áradások májusban jönnek (amikor már érik a gabona), s így meg kell akadályozni a földek elöntését
- Ezért építenek csatornahálózatot
- A több száz km csatorna kiépítése, karbantartása olyan szervezettséget kíván, amely feltételezi az állam létrejöttét
- A víz magas sótartalma a talaj fokozatos elszikesedéséhez vezetett
- Elsősorban gabonát termesztettek (árpa, búza, köles)
- A szezámagból olajat préselnek
- Fontos a datolya, a szőlő északon
- Kecskét, juhot haszonállatként, a szarvasmarhát inkább igavonó ereje miatt, hasonló célokra az öszvért is
- Tartanak tevé, szárnyasokat
- Kézművesmesterségek: molnár, pék, mészáros, sörfőző, fazekas, szabó, szövő- és fonómesterek, kovácsok, kőfaragók
- Kereskedelem: rá volt szorulva az importra – nyersanyagok (fa, fémek), fűszerek, luxuscikkek, amiért cserébe gabona, füge, hal, datolya

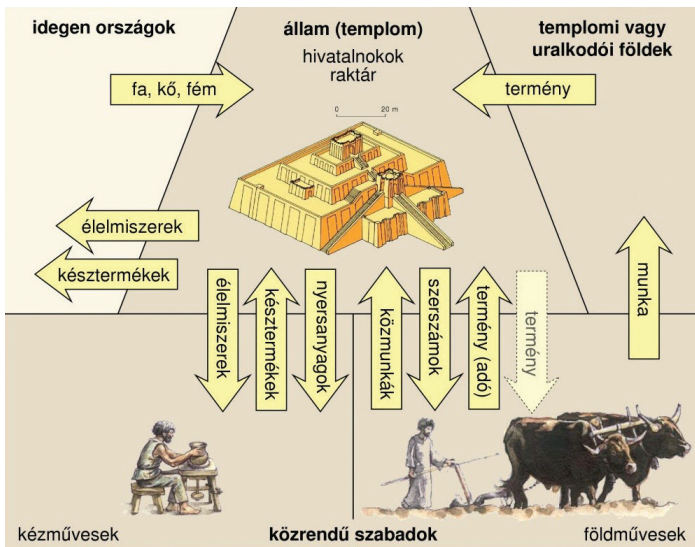
II.1.1. A sumer városállamok időszaka (Kr. e. 2800–2350)

- Babilonia déli részén többnyire sumer nyelvet, északi részén akkád nyelvet beszéltek a sumerek eredete nem tisztázott, de a Kr. e. 4. évezred közepén már helyben voltak
- A sumer nyelv szigetnyelv, az akkád sémi nyelvcsaládba tartozó
- Városállamok (Úr, Uruk, Nippur, Kis, Lagas) – saját jogrend, gazdaság, hadsereg
- Társadalom: uralkodó – papság és hivatalnokok – szabad, ill. függésben élő

földművesek és kézművesek – patriarchális rabszolgák

- Templom- és palotagazdálkodás (a templom, ill. a palota a gazdasági élet és az árucseré központja is)
- a templomhoz tartozó személyek:
- a kultikus feladatokat ellátó papok
- a szentélykörzet birtokában lévő javak (termőföldek, ingatlanok, kölcsönök) kezelésével foglalkozó adminisztratív beosztottak
- a szentélyhez tartozó műhelyekben dolgozó kézművesek
- a templom tulajdonában lévő földeken dolgozó földművesek
- Extenzív termelésnövelés – állandó hódító háborúk és szövetségek a városok között

Ábra 1: a palota(templom-)gazdálkodás modellje

Az akkád korszak

- Kr. e. 24. századtól– az akkád nyelvű szövegek dominanciája
- Központ Agade, uralkodójuk Sarrukín (Kiss városában pohárnok, majd letaszítja urát, s innen építi ki birodalmát)
- A korábbi királyok helyén a központi uralkodótól függő hivatalnokok, a vá-

rosállamok falát leromboltatja, egy mintegy 5 ezer fős katonai vezetői rétegre támaszkodik

- A következő uralkodó: Naram-Szin (négy égtáj ura)
- Központosított, despotikus állam
- Egységes mértékrendszer
- A nomád gutik rombolják le, de ők csak a régió keleti részét uralják és Lagassal és Urukkal osztoznak a hatalmon

A sumer reneszánsz időszaka

- A gutik kiűzése után a déli városok közül először Lagas (Gudea), majd Úr erősödik meg. Uralkodója Ur-Namma
- Szentély és csatornaépítések. Egységes típusú *zikkuratok* a térség teljes területén
- Az adminisztráció központosítása
- Sumer és Akkád térsége ún. *bala* adót fizetett, a peremterületek a *gun mada* adót
- A belső területeken polgári közigazgatás (vezetője az enszi), a külsőn katonai, aki az adókat beszedi. Az adó természetbeli
- Az elszikesedés kezdete. A belső nomádok (pásztorok) és a földművesek konfliktusai

A sumer műveltség

Mezopotámia más népei is átveszik – nem csak a sumerekhez köthető

- Vallás: jól kidolgozott mitológia, az ég és a föld egymás tükörképei
- Politeizmus – több ezer földöntúli lény, élükön az istenhárommassággal (An, Enlil, Enki), fontosabbak még: Ninhurszag, Istár.
- A jóslás fontos szerepe
- Tudomány: csillagászat, matematika (hatvanas számrendszer)
- *Gilgames* eposz
- ékírás, amely piktografikus jelekből alakult ki

II.1.2. Az Óbabiloni Birodalom (Kr. e. 2000 – Kr. e. 1595)

- A Szíria felől érkező nomád amoriták a kialakítói, akik beépülnek a helyi társadalmakba és átveszik a vezető szerepet
- Központja Babilon (Báb Ili – Isten kapuja)
- Fénykora Hammurapi – Sumer és Akkád királya – (18. sz.) idején, majd hanyatlás
- Új elem a föld magántulajdona
- Sok az adósrabszolga (ez csökkenti a besorozhatók számát), ezért központi intézkedések: az adósságok eltörlése, árszabályozás – az állam beavatkozik a gazdaságba
- Társadalmi tagolódás (Hammurapi törvénykönyve alapján):
- awelum (szabadok – széles réteg), muskénium (alávetettek – uralkodói vagy templomi függés), wardum (rabszolgák, de vagyont gyűjthettek)

Hammurapi törvényei

- Az írott törvény a társadalmi fejlődés egy fokán jelenik meg
- 282 cikkely
- Oktató-nevelő jelleg, nem pedig kötelező előírás
- Leginkább a magántulajdonra vonatkozik
- Talio-elv
- A büntetés mértéke a társadalmi pozíciótól függ

II.1.3. Az Asszír Birodalom

- Hegyes vidék, sok csapadék, jó legelők, gazdag nyersanyagban és erdőben, de rossz a talaj – kevés a gabona
- Elsősorban kereskedéssel foglalkoznak: nyersanyagot és gyapjút szállítanak
- A földrajzi környezet hatása és a kereskedelem visszaesése váltja ki az életmódváltást: ha a környezet nem ad elég ételmet, hódításokkal kell biztosítani az ellátást
- Hiányoznak a természetes határok: fontos az állam megszervezése a védekezéshez
- a meghódított területet csak állandó hadjáratokkal lehetett biztosítani: amihez már kevés csak a kiváltságosoknak fegyvert adni
- szélesebb réteget kell bevonni – általános mozgósítás rendszer
- ennek következtében katonaállammá válik

- Vasfegyverek használata – demokratikus fém
- Zsákmányolás (hosszú távon vannak negatív hatásai is)
- A megszállt területek rendszeres hadjáratok általi kifosztása, a lakosság kényszermunkára hurcolása – deportálás
- Ostromgépek, mozgékony haderő, lovas hadviselés (lovas íjász, lándzsás)
- Fontos az elrettentés – kegyetlen bánásmód az ellenséggel
- A birodalom szerkezete: asszír központ – kizsákmányolt leigázott peremterületek – asszír ellenőrzés alatt álló államok (asszír helytartó) – előnytelen szerződésekkel Asszíriához kötött országok (helyi vezetők). Ez a rendszer biztosítja, hogy nem kell évenkénti hadjárat

Fontosabb asszír uralkodók

- Assur-ubalit (14. sz.) – ő teszi katonáállammá és nagyhatalommá
- II. Assur-nasir-apli (9. sz.) - nagy katonai reform, harci szekerek széleskörű alkalmazása, ütőképes lovasság, műszaki alakulatok – eljut a Földközi-tenger partjára – ekkor alakul át zsákmányszerző gazdasággá
- III. Tukul-apil-essara (8. sz.) – fénykor, reformok: áttelepítések (300 ezer), felhagy az évenkénti hadjáratokkal és inkább gazdasági eszközök alkalmazása (adók, szerződések); a közigazgatás átalakítása (kisebb egységek, a nagy hatalmú kormányzók visszaszorítása); hadseregreform (királyi gárda, ostromgépek, zsoldosok besorolása)
- Szín-ahhé-eriba: építkezések, újítások, de a katonai terror erősítése, Júdea meghódítása, Babilon elfoglalása
- Assur-ban-apli (7. sz.) – a ninivei könyvtár kiépítése
- 7. sz. végén a médek (614 – Assur lerombolása, 2 évvel később Ninive elfoglalása) és a babiloniak megsemmisítik az Asszír Birodalmat

II.1.4. Az Újbabilóniai Birodalom

- Babilon városa Hammurapi után több száz évre eltűnik a történelem lapjairól
- Újból a káldok (arámiak eredetileg) népe emeli fel
- Asszírria legyőzésével válik meghatározó várossá
- Rövid életű virágzás (70 év), 606–539
- Fénykora Nabu-Kudurri-usszur (Nabukodonozor) alatt, amikor a kelet gazdasági központja lesz, 2x elfoglalja Jeruzsálemet, leigazza Szíria térségét
- nevezetességei: Istár-kapu, Bábel tornya, függőkert

- 539-ben a perzsa Kürosz foglalja el (Mene, tekel, ufarszin)

II.1.5 A Perzsa Birodalom

- Az ókori kelet legnagyobb birodalma
- A perzsák és a velük rokon médek alkották
- Központjai a mai Irán területén találhatóak (Persepolis és Susa)
- Az Akhameneida-dinasztia szervezte királysággá a 7. században
- Kürosz (559–530, az anyja méd) – Perzsiához csatolja Médiát, majd legyőzi Babilont (hazaengedi a zsidókat)
- Ő a birodalom létrehozója: Lúdia (Jóslat Kroiszosznak: *Ha megtámadod Perzsiát, egy nagy birodalmat teszel tönkre*) és Kis-Ázsia meghódítása
- A helyi szokásokat meghagyja, nem igyekszik erőszakkal egybeforrasztani a különböző kultúrákat
- Kambüszész: Egyiptom meghódítása
- Dareiosz (522–486) – virágkor
- 10 ezer fős elit sereg – halhatatlanok
- satrapiák (kormányzók és tőlük független katonai parancsnokok)
- 2700 km-es út Ephezoszig, aranypénz
- Írásbeliségük az arámi nyelvre épült
- Ahuramazda kultusza, dualista vallás – Zarathusztra (Avesta)
- Szúzai és perszeopoliszi palota: griffes, oroszlános díszítés, ötvösség
- Görög hadjárat – a vég kezdete, hanyatlás

II.2. Az ókori Egyiptom

Egyiptom sajátosságai

- A Nílus szerepe
- Katarakták és vádik
- A Nílus menetrendszerű évi áradása (július 19., 5–8 méteres emelkedés): kb. 5–10 km szélességben termékeny fekete iszap – Kemet (fekete föld), Deseret (vörös föld)
- Gazdag állatvilág (daru, vadszamár, vadtulok, hiénák, teve)
- Viszonylag kevés ásvány (fém), de sok kő (mészkö, homokkö, gránit)

- Lakosság – Eredetük tisztázatlan, ázsiai és afrikai keverékek lehetnek
- Mindennapi élet (ruházkodás, étel, lakóhely)

Korszakolás

- Predinasztikus kor (Kr. e. 3 ezer előtt)
- Archaikus kor (Kr. e. 3000–2778) 1, 2.
- Az Óbirodalom kora (Kr. e. 2778–2260) 3–6 .
- Első átmeneti kor (Kr. e. 2260–2160) 7–10.
- A Középbirodalom kora (Kr. E. 2160–1785) 11, 12.
- Második átmeneti kor (Kr. E. 1785–1580) 13–17.
- Az Újbirodalom kora (Kr. e. 1560–1085) 18–20.
- Késői kor (Kr. e. 1070 – Kr. e. 30) 21–30.

Az egyes korszakokon belül az uralkodói dinasztiák alapján történik a szakaszolás

Az archaikus kor

- Az 1. és 2. dinasztia kora
- Két különálló ország: Alsó-Egyiptom, fővárosa – Pe; Felső-Egyiptom – Neheb
- Több kísérlet a két országrész egyesítésére (Narmer felső-egyiptomi uralkodó kb. 3000 körül), de véglegesen Ménésznek sikerült (másként AHA)
- Alsó- és Felső-Egyiptom királya címet viseli
- Memphisz alapítása
- Az írás kialakulása

Az Óbirodalom kora (Kr. e. 2778–2260)

- A 3–6. dinasztiák, első fénykor
- Dzsószer (Imhotep), Sznofru (núbiai és sínai hadjáratok), Hufu (Kheopsz), Hafré (Kheprene), Menkauré (Mükerinosz)
- Társadalom
 - **Fáraó** - per-aa (nagy ház), Rének, a napistennek a fia, Hórusznak, a sólyomistennek a földi reinkarnációja, a hadsereg főparancsnoka, a legfőbb bíró és az államigazgatás feje, a főpap

A trónutódlás az elsőszülöttség alapján történt – általában

- hivatalnokok, papok (istenek szolgálata és a halottkultusz lebonyolítása), katonai előkelők (**vezír** – bíraskodás, kincstári felügyelet, élelmiszerraktá-

rak ellenőrzése – de katonai szerepe nincs)

Fontosak a **nomoszok** (42) élén álló **nomarkhoszok**

- kézművesek, földművesek - a kötelezően beszolgáltatott adók mellett meghatározott időszakokban állami közmunkákra vezényelték
- patriarchális rabszolgák

Gazdálkodás

- A fáraói tulajdon túlsúlya
- **Oikosz**gazdálkodás (a királyi háztartások jelentik az újraelosztás színhelyét)
- De létezik az előkelők földmagántulajdona is
- A többség földműveléssel foglalkozik, amelynek egyik alapja a vízelosztó hálózat
- A csatornákból a vizet saduffal emelik át a termőföldre
- Fackével, kapával művelik a földet
- Fasarlóval aratnak – évi két alkalommal
- Esetleg kovából (szilícium-dioxid), rézből készült étellel stb.

Hitvilág

- Bonyolult istenvilág, legtöbb istenalakjuk állati formában jelenik meg – totemisztikus eredet
- A heliopoliszi 9 isten a legfontosabb
- a legfontosabb a napisten, Atum, akinek Ré az egyik megjelenési formája
- Thot – bölcsesség, Ozirisz – termékenység, halál, újjászületés, Ízisz – hűség, Hórusz – a királyi hatalom, Széth – sivatag és erőszak
- Ámon – Théba főistene, Anubisz- sakálisten stb.
- A túlvilági élet hitének központi szerepe: a *ka* és a *ba* lélek továbbélése
- A mumifikálás jelentősége

A Középbirodalom kora

- Az Óbirodalom utolsó korszakában a kormányzók függetlenednek a központi hatalomtól – szétesik a birodalom: belső zűrzavar, idegen betörések, éhínségek – első átmeneti korszak
- Végül a 12. dinasztia idején Théba vezetésével újból egyesítik a birodalmat
- Megszilárdítják a központi hatalmat, visszaállítják a nomosz-rendszert, de a kormányzók fölött központi ellenőrzés volt
- A fáraói hatalom kisebb, mivel az ország földtulajdonának egyre kisebb rész

van a birtokában

- Megnő a rabszolgatartás szerepe – de még mindig nem meghatározóak
- Lassú terjeszkedés Núbia felé
- Felvirágzó gazdaság: a Fájumi oázis kiépítése:
- A 18. században hükszószer betörés (harci szekerek és vasfegyverek). Uralmuk Észak-Egyiptomra terjedt ki – második átmeneti korszak
- Fővárosuk a deltában emelt Avarisz
- A kiűzésük Théba vezetésével indult

Az Újbirodalom kora (Kr. e. 1560–1085)

- A hükszószer kiűző Jahmesz (18. dinasztia) elfoglalja Avarisz (hükszószer főváros) és Thébába helyezi a birodalom fővárosát
- Terjeszkedő politika (délen Núbiával szemben a 4. zuhatagig, északon a Palesztinát és Babilont elfoglalva az Eufrátesz partjáiig)
- Hatsepszut (III. Thotmesz mostohaanyja – tkp. nem fáraó, csak gyám) idején út Puntba (Port Szudán térsége vagy Jemen)
- III. Thotmesz (Kr. e. 1490–1436) a legnagyobb hódító – 17 hadjárat – harci szekerek (bár továbbra is az íjások a fő erő)
- Az asszír városok szövetségének és másoknak (330 fejedelem – qádesi koalíció) legyőzése *Meggidonál* – az asszírok megfutamodtak, nagy zsákmány
- Egyiptom a térség vezető állama, vasfegyverek, harci szekerek, élénk diplomácia (tűszok)
- III. Amenhotep – a jólét korszaka
- Az Amarna-reform
- A hódítások következtében az Amon-papság gazdagsága és hatalma megnőtt, s új ázsiai kultuszok honosodtak meg
- IV. Amenhotep (Kr. e. 1364–1347) és felesége (Nofretiti) Aton isten (napkorong) kizárólagos kultuszát vezetik be (de azért nem monoteizmus)
- felveszi az Ehnaton nevet
- Új főváros: Ahet-Aton (ma Tell el-Amarna) – de a régi hivatalnokgárda nem követi, újak + núbiai és ázsiai katonákkal veszi magát körül
- Sem a lakosság, sem a hódítások leállása miatt elégedetlen hadsereg nem fogadja el
- Halála után a reformot felszámolják

- Tutanhaton pedig Tutanhamonra változtatja nevét (Howard Carter 1922)

Az Újbirodalom fénykora és hanyatlása

- Az Amarna-reform bukása utáni zűrzavarban a hadsereg kemény kézzel teremtet rendet – eközben a katonák szerepe megnő – közülük kerül ki a vezető réteg
- II. Ramszesz (Kr. e. 1290–1224) hetven évig uralkodik
- Kísérlete Szíria meghódítására (*Kaddesi csata* a hettitákkal szemben 1284, eredmény?)
- A csata után békeszerződés, amely egy békés korszak kezdetét jelentette
- Hatalmas építkezések (Abu Simbel, Luxor, Karnak)
- A 13. századtól külső támadások: líbiaiak, majd tengeri népek
- III. Ramszesz – ugyan a tengeri népek nyílt támadását visszaveri, de a hanyatlást nem tudja megállítani (visszaesik a külkereskedelem)
- XI. Ramszesz idején a thébai Herihor főpap vezetésével délen teokratikus állam jön létre
- Az Újbirodalom szétesése után idegen dinasztiák uralma, majd a 4. században makedón megszállás következik

Korabeli felirat a kaddesi csatáról

Miközben őfelsége az előkelőkkel tanácskozva ült, hatti nyomorult, legyőzött fejedelme közeledett seregével, harci kocsióival és az őt kísérő sok idegen néppel. Átkeltek a Kaddestől délre fekvő csatornán, behatoltak őfelsége csapatai közé, amelyek felvonulóban voltak, és nem tudtak erről. Őfelsége seregei és harci kocsiói megfutottak előlük észak felé, ahol őfelsége volt. Ekkor Hatti legyőzött fejedelmének ellenséges csapatai bekerítették őfelsége kísérőit, akik mellette voltak... Őfelsége egyedül volt, nem volt más vele. Őfelsége mint hullarakást taszította őket bele az Orontész vizébe, egyiket a másikra. Nyomukban voltam, mint egy griff, levertem az összes idegen országot egyedül, amikor csapataim és harckocsióim elhagytak engem, s egy sem jött vissza közülük...

Az egyiptomi tudomány

- Az írás (típusai, Rosette-i kő, Champollion)
- Orvostudomány – sebészi eljárások, gyógyszeres kezelések
- Csillagászat – úgy gondolták, a csillagok befolyásolják a földi életet
- Naptár – 365 napos év, 12x30 hónap, +5 nap az istenek születésnapja

- Matematika – tízes számrendszer, geometria
- A tudást fontosnak tartották – rendszeres iskolai oktatás 5 éves kortól
- Művészet: nem ismerik a perspektívát, a legnagyobb testfelület ábrázolása, kapcsolat a túlvilági hittel

A temetkezés és a piramisok

- Az egyiptomi temetkezés fejlődése
 1. Masztaba
 2. Dzsószer szakkarai lépcsős piramisa (Imhotep)
 3. Gízai piramisok (összesen kb. 60 piramis épült). A legnagyobb Kheopsz piramisa
 4. Halotti templomok

II.3. Az ókori Izrael

Az Izrael szó jelentése kettős: egy ország és egy nép (a zsidók) neve is

A Biblia (könyvek) jelentősége

A Kr. e. 2. évezred közepétől 1500 éven keresztül íródtak. A Holt-tengeri tekercsek Kr. e. 200 körüliek

A Biblia és a tudomány kapcsolata

A királyok könyvei alapvetően történeti jellegűek, s hitelesek

Izrael története

- történetük színtere: a Földközi-tenger keleti partvidéke, Jordán folyó, Holt-tenger
- a terület nevei az ókorban: Kánaán, Palesztina
- Állattenyésztés, növénytermesztés
- Kereskedelmi utak a Jordán mentén Egyiptomból Damaszkusz (a samarak városa) felé
- Az előázsiai sémi zsidóság kettős eredete:
 - egy részük a Kr. e. 14–15. sz.-ban Mezopotámia felől (Ábrahám története) és az Egyiptomból jövő a habiruk a 13. sz.-ban (Mózes története)
 - a két szálat József története kapcsolja össze és teszi egységes eredettudattá
- Harc a filiszteusok ellen (a filiszteusok előnye a tengerparti kereskedelem megszerzése és a vasfegyverek)

- 12 törzs szövetsége, élükön a bírák (pl. Debóra, Gideon, Sámson)
- A harcok közben a Lévi törzs felmorzsolódik – papok
- Jahve kultusza – aki fokozatosan egyedüli istenné válik – egyistenhit

Államszervezés:

- Saul (Benjamin törzséből) 1020–1000? – nem feltétlenül uralja az összes törzset, a filiszteusoktól elszenvedett vereség után (3 fia is meghalt) öngyilkos lett
- Dávid (1010–970) – Júda törzséből, Jeruzsálemet teszi fővárossá, itt épít palotát és sátrat a tízparancsolatnak, sikerült legyőznie a filiszteusokat, de belső lázadások (pl. fia Absolon)
- Salamon (970–930): hadseregreform – harci kocsik, emiatt kevesebb embert kell mozgósítania – marad munkaerő a nagy építkezésekre, ellenőrzi a kereskedelmi utakat
- A jeruzsálemi nagytemplom építése és jelentősége
- Halála után szakadás. Az utód Roboám, de a 10 északi törzs Jeroboámot kiáltja ki, aki saját kultuszhelyet akar Jahvének, ahol két aranyborjút építtetett
- A déli állam Júdea, az északi Izrael
- A 8. sz. vége felé Izrael asszír megszállás alá kerül
- 597 – a babiloni Nabu-Kudduri-Ustur Jeruzsálemet is elfoglalta, a nagytemplomot lerombolta
- 587 – a zsidó elit Babilonba hurcolása – babiloni fogság (40 év)
- A próféták jelentősége
- Kürosz engedi őket haza
- 517 – a templom újjáépítése
- A Kr. e. 1. századtól fokozatosan római fennhatóság alá kerül
- A rómaiak elleni lázadások következménye: a templom lerombolása (ma csupán a siratófal van meg), a zsidók széttelepítése (diaszpóra)
- Kétezer éven keresztül nincs zsidó állam. De 1948: modernkori Izrael

II.3. Az ókori India

India általános jellemzői

- Szubkontinens
- Elzárttság, Himalája, Dekkán-fennsík, északi alföldek
- Monszunövezet
- A fejlett civilizáció két térségben jött létre: Pandzsáb (az Indus vidéke) – öntözéses gazdálkodás és a Gangesz völgye (nem szükséges az öntözés)
- India középső és déli része nem játszik fontos szerepet

Az Indus-völgyi civilizáció

- Kb. 50 ezer éve lakott
- A neolitikum 6 ezer évvel Kr. e.
- Mundák és dravidák telepednek le itt
- kb. 250 városias település feltárva
- Létrehozói a dravidák
- Városaik: Mohendzsodaró és Harappa (-i kultúra) – fénykoruk 3. évezred vége, 2. eleje: tervezett városok nagy házakkal, csatornázással, vízvezetékkel, fürdőekkel
- Kétszintes városok: citadella, alsóváros
- Földművelők: búza, árpa, borsó, szezám, mustármag, kender
- Réz-, bronz- és kőeszközök
- Az árja beözönlést követően a dravidák India délebbi részére szorultak vissza
- Az Indus-völgyi civilizáció bukása nem feltétlenül az árják beözönlése miatt (hanem szikesedés, árvizek stb.)

A Gangesz-menti árja kultúra (a védikus korszak Kr. e. 1500 – Kr. e. 560)

- Kr. e. 15. sz. – árja betelepedés (földművelők, szarvasmarha, vaspapucsos eke)
- Betelepedésükkor az Indus-menti civilizáció már nem létezett
- Az árpa mellett rizs és cukornád termesztése
- Mivel nem kőből vagy agyagból építkeznek, alig van régészeti nyomuk
- Történetük legfontosabb forrásai a szent könyveik: védák és két eposz: Mahábhárata és a Rámájána
- A társadalmi tagozódás alapja a varna-rendszer (varna-szín):, amelyben négy

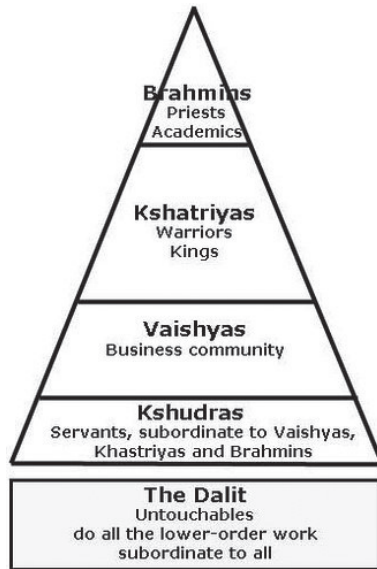
elkülönülő társadalmi csoport

- más-más kötelességek és jogok

Brahmanák (papok), Ksatriják (harcosok), Vaisja (kézművesek), Sudra (szolgák) – az első három a kétszer születettek rendje

A későbbi kasztrendszer ettől is merevebb (pl. a házasság sem lehetséges különböző soortok tagjai között)

2. ábra: A kasztrendszer sematikus ábrázolása

Vallásuk

A hinduizmus: nincs alapítója és nem térítő vallás

Alapja a dharma (világtörvény), ami szerint minden történik

Lélekvándorlás (reinkarnáció)

Főistenek: Brahma, Visnu, Siva

Szent könyveik: szútrák és védák

- végig nincs egységes állam, hanem törzsi szerveződés, majd kisebb államok, amelyek élén a rádzsák
- A fő nyelv (az elité biztos) a szanszkrit

India története a védikus korszak után

- ekkor despotikus királyságok kialakulása jellemzi
- Kr. e. 321 – Maurja-dinasztia
- legjelentősebb uralkodója 272–231: Asóka
- A buddhizmus elterjedése
- Állama magában foglalja a szubkontinens nagy részét
- Kr. u. 4. sz. Gupta-dinasztia: legjelentősebb uralkodója: Csandragupta

További vallások

- Dzsainizmus (tagadja Isten létét, sőt kétségbe vonja létének szükségességét is. Szerintük „mindennek lelke van”. Például a földművelés azért tiltott foglalkozás számukra, mert megölhetik a földben tartózkodó élőlényeket.

- Buddhizmus

Inkább filozófia, mint vallás

Cél a nirvána elérése, ami először Sziddhártha Gautama hercegnek sikerült
Út a nirvánához: a vágyakról és ezáltal újjászületésről és a szenvedésről való lemondás

A buddhisták vállalásai: Úgy él, hogy ne sértsen meg másokat. Nem veszi el azt, amit nem adnak oda neki. Erkölcsös, tiszta életet él. Nem hazudik, és durva szavakat nem használ. Nem részegíti le magát.

India mellett Japánban (zen buddhizmus), Kínában, Tibetben (lámaizmus) terjedt el

II.4. Az ókori Kína

Jellegzetességei

- Sokáig nincs önmegnevezésük. Később Han jen. Európai nevük a Csin-dinasztia nevéből
- Méretek, elzárttság (előnyök, hátrányok)
- Nagy folyók Jang-ce (kék), Hoang-ho (sárga) eltérő adottságokkal
- A Sárga-folyó mentén öntözéses gabonatermesztés, a Kék-folyónál rizstermesztés
- Belső- (a Hoang-ho és a Jang-ce medencéje) és Külső-Kína
- Belső-Kína egésze a Csin-dinasztiától, Külső-Kína pedig csak évszázadokkal később lett Kína szerves része
- Soknyelvűség, de a kínai írás (kulturális összekötő kapocs)

Korszakai

- Mondai korszak (Kr. e. 1500 előtt)
- Sang-dinasztia korszaka (Kr. e. 15. sz – Kr. e. 1028)
- Csou-dinasztia (Kr. e. 1028 – Kr. e. 221)
- Csin-dinasztia (Kr. e. 221 – Kr. e. 206)
- Han-dinasztia (Kr. e. 202 – Kr. u. 220)

A Sang-korszak

- A Sárga-folyó környékéről szerveződik meg a Sang-dinasztia hatalma
- 30 uralkodó váltotta egymást, több ízben is változott a főváros
- Király (wang) – szinte korlátlan hatalom, a megistenült ősök felhatalmazásából uralkodik, hatalmát részben a tanácsal osztja meg
- Világi előkelők: uralkodó családja, kormányzók, kiterjedt hivatalnokszervezet (élén a főminiszterrel), írnokok, kincstárnokok, a palota személyzete
- Papi előkelők
- Szabad földművesek
- Kis számú (elsősorban hadifogolyból lett) rabszolga
- A hadsereg lovasokból, harci szekerekből, gyalogságból állt. Bronzfegyverek
- Archaikus piktografikus írás

A Csou-dinasztia időszaka

- Alapítója Wu király (eredetileg a sangok egyik kormányzója)
- Egyes feltételezések szerint idegen bevándorlók
- Az első időben sok gondjuk van a hatalom megtartásával
- Erős királyi hatalom: wang + Tianzi (az ég fia), később egyre inkább csak szakrális feladatok
- A központi hivatalrendszer legfontosabb emberei a miniszterek (főminiszter – olykor ő a tényleges irányító; sokaság irányítója – mezőgazdasági miniszter; lovak igazgatója – hadügyminiszter stb.)
- A hadsereg a családonként kötelezően kiállítandó egy katonára épül. Hadserege csak az uralkodónak lehet
- Erősen decentralizált állam, ahol a helyi vezetők hatalma szinte korlátlan
- Az állam gyengeségének az egyik oka a kevés befolyt adó (nincs igazi pénz, a természetben behajtott adók helyben maradnak)
- A társadalom két nagy csoportja:
- parasztok: főleg faluközösségekben élnek (téli és nyári életmód), életük a hivatalnokok irányítása alatt állt
- nemesek – előkelő származás kellett, amit számon tartottak, rendelkezettek magántulajdonban lévő földbirtokokkal
- A család jelentősége
- A korszak végén vasfegyverek, a lovasok pedig kengyelt használnak
- A konfucianizmus és a taoizmus filozófiai iskolája

A Csin-dinasztia. A császári hatalom megteremtése

- Jing Cseng alapította, aki meghódította az északi területeket és felvette a Csin-Si-Huang-ti nevet
- Ő magát már a királyok fölé helyezi – ő az első császár
- Közigazgatási reform: felszámolja a királyságok közötti határokat, helyette 40 tartomány, a központtól erősen függő hivatalnokokkal
- Az írás egységesítése
- Hszienjang kiépítése – új főváros
- Egy új arisztokrácia létrehozása (a régiek kiirtása, eltávolítása)
- A gazdaságban is egységesítés, szabványosítás (mértékegységek)
- A kínai fal építésének kezdete (2250 km), dél felé pedig terjeszkedés a mai

Vietnamig

- A halhatatlanok szigetének keresése
- Hatalmát csak zsarnoki módszerekkel tudta fenntartani, halála után lázadások, a birodalom szétesik, s majd a Han-uralkodók tesznek rendet

A Han-korszak

- A Csinek politikájának folytatása, de mérsékeltebb eszközökkel
- A földbirtokos arisztokrácia elzárása a hatalomtól
- A trónutódlási szabályok bizonytalansága miatt sok a gyilkosság, viszály
- Gazdasági fejlődés: az öntözés elterjedése (nagy építkezések), a kézműves foglalkozások bővülése, fejlett vasmegmunkálás, selyemkészítés
- Folyamatos harcok az északnyugaton élő sztyeppe hunokkal
- A konfucianus filozófia államvallássá lett

A kínai gondolkodás

- A vallás közösségi ügy – a hangsúly a közösségekben végzett szertartásokon van, amelyet a közösség vezetője végez
- Sokistenhit, akik fölé egy istenhármaság magasodott: Sang-ti (az ég ura), a Föld fejedelme és a Királyok őse
- A kínai vallási elképzelések összefoglaló neve az univerzalizmus: az ég, a föld és az ember alkotta egység, amelyek kölcsönhatásban állnak, és egy mindenre kiterjedő világtörvény szerint működnek
- Ezt jelképezik a megfelelések (analógiák): elemek, érzékek, színek, indulatok stb.
- A fény és árnyék (a jang és a jin) egysége

A konfucianizmus és a taoizmus

Konfucianizmus

Alapítója Konfuciusz (Kung Fu-ce, Kr. e. 6. sz.)

Fő műve: Beszélgetések és mondások gyűjteménye – de ezt sem ő írta

Tanítása: A hagyományok tisztelete

- a nép jó kormányzása
- az egyén erkölcsössége

Az emberek közötti kapcsolatokban az alá- és fölérendeltségi viszonyokat állította a középpontba

Taoizmus

Alapítója Lao-ce (K. e. 6. sz.)

Fő műve: Tao te King (Az út és erény könyve)

A természeti törvényekhez való igazodás, a világ hívságairól való lemondás, vágy-nélküliség, bölcs szemlélődés

III. Az ókori Görögország

Görögök – Görögország. Saját nyelvükön hellének – Hellasz

Az ókorban nem egységes nép. A mai nyelvekben a latin Graecia szóból képzett megnevezés él: Greece (angol), Griechenland (német)

Az ókori görög világ nem azonos a mai Görögországgal, sokkal kiterjedtebb attól: beletartoznak azok a régiók (pl. Dél-Itália, Kis-Ázsia keleti partvidéke stb.), ahol a görögök letelepedtek és a görög kultúrát meghonosították

Természeti viszonyok

- Magas hegyláncok, zárt völgyek és medencék
- Nincsenek nagy folyók
- A talaj sziklás, kevésbé termékeny
- Mediterrán éghajlat: szeles, esős tél, forró, száraz nyár
- Sok szőlő és olajfa, kevés gabona terem
- Vasérc, réz, ezüst, márvány
- Kevés fa
- Tagolt partvidék, sok kikötésre alkalmas hely
- Mindenütt közel a tenger
- Kiváló hajósok

A görög történelem korszakolása

- Krétai (mínószi) civilizáció (Kr. e. 3 e – Kr. e 15. sz.)
- Mükénéi kor (1600–1200)
- Sötét (geometrikus) kor (1200–750)
- Archaikus kor (750–492)
- Klasszikus kor (492–338)
- Hellenisztikus kor (338–???)

III.1. A minószi korszak

Kréta Kr. e. 6 ezer körül népesedett be

3. évezred: újabb betelepülés: bronzkori civilizáció

Lakói ismeretlen eredetűek (nem görögök)

Kora minószi kor: 3000–2200, közép minószi kor: 2200–1580, kései minószi kor: 1580–1050

Elnevezését a minós uralkodói tisztségből kapta

A középső minószi kor: a paloták kora

- Jellegzetességei a nagy paloták (Knosszosz, Phaisztosz, Mallia, Zakro)
- A máig nem megfejtett lineáris A írást használták
- 1700 táján földrengés, utána újjáépítés

A késő minószi kor

- Knosszosz hatalma kiterjed az egész szigetre
- Kettős bárd háza (labrüs – kettős bárd)
- Tengeri hatalomként lép fel
- Mezőgazdaság (szőlő, oliva, kecske, juh)
- Import (obszidián, réz, arany, elefántcsont)
- Oikosz (palota-)gazdálkodás
- A fetisizmus maradványai mellett ember alakú istenábrázolások is, valamint bikakultusz (Minotaurusz-történet)
- 1450 körül Santorinin (Théra) földrengés (Atlantisz pusztulása – Platón), majd akháj támadás

A krétai civilizáció hanyatlása, majd görög bevándorlás

III.2. A mükénéi civilizáció

Kezdetben különféle nem görög népek telepednek meg (pelaszgok az összefoglaló nevük)

2200 és 1900 között az első görög törzsek, az akhájok

- Ők alakítják ki a mükénéi civilizációt (gazdagságáról H. Schliemann ásatásai tanúskodnak)
- Leigázzák a pelaszgokat

- Fellendülés a 17. századtól
- A korszak legerősebb állama – Mükéné, de nagy paloták Püloszban, Tirünszben és máshol
- A paloták hatalmas kőtömbökből épültek (Küklopsz-kövek), központjuk a *megaron*

Társadalom a mükénéi korban

- Az állam élén a király (wanax) – hatalma örökletes és despotikus, birtokolja a fémeket
- Az állam második embere a hadvezér - lawagetas
- Az uralkodó támaszai a hivatalnokok és írnokok
- A társadalom nagy részét a közösen birtokolt földeket művelő földművesek alkotják
- Illetve az uralkodónak és az arisztokráciának kihalított közföldeken, temenyszokon is dolgoznak
- Fejlett kézművesség
- Kis számú rabszolga
- Oikoszgazdálkodás
- Lineáris B írás (kb. 90 szótagjel)

Állandó háborúk – Trójai háború, VI. vagy VII. réteg: 1700–1200-ig lehetett

III.3. A sötét (átmeneti) kor (1200–750)

- A régi kultúra lerombolása és egy új kiépítése
- A mükénéi civilizáció bukása összefügg a görög törzsek bevándorlásának újabb hullámával (az égei vándorlás része): iónok (Attika és Kis-Ázsia nyugati partvidéke), aiólok és dórok (Peloponnészoszi-félsziget – Korintosz, Spárta, Argosz, Messzéné)
- A régi központok közül csak Athén marad fenn
- Visszaesés a gazdaságban is, s a kereskedelem is a minimálisra csökken
- A palotaközpontok eltűntek, előtérbe került az önellátó mezőgazdaság (az állattartás helyett inkább a földművelés – ahol lehet)
- A társadalom vérségi alapokon szerveződik meg (nemzetségek)

- Meghatározó a föld magántulajdona
- A despotikus királyságok megszűnnek
- A wannaxok helyett *basileusok* – örökletes, de korlátozott hatalmú fejedelem (*Iliász* és *Odüsszeia*)
- A hatalmat megosztja az öregek (nemzetségfők) tanácsával (*bulé*) és a népgyűléssel (az *agorán* jön össze)
- A *polis* fokozatos kialakulása
- A művészetekben is egyszerűsödés. A vázafestésben a geometrikus formák uralkodnak
- Az írás egy időre eltűnik, s csak 800 körül jelenik meg, de akkor már a föníciaiból kialakult görög betűkkel

A korszak végén keletkezik az *Iliász* és az *Odüsszeia* – nem egy szerző: 750 körül

III.4. A görög mitológia

- Hosszú fejlődési folyamat eredménye
- Pánhellén
- Politeista, *antropomorf*, funkcióistennel
- Az istenek születését, tetteit a görög mitológia történeti tartalmazzák (Graves, Robert: *Görög mítoszok I–II.*)
- A mitológia megismerésének legfontosabb forrásai – Hésziodosz: *Istenek születése*; Homérosz: *Iliász* és *Odüsszeia*
- A legfontosabb (olümposzi) istenek: Zeusz, Héra, Poszeidón, Hádész, Aphrodité, Artemisz, Apollón, Athéné, Héphaisztosz, Hermész, Árész, Hesztia
- Népi istenek (Dionüszosz) és héroszok (Prométheusz, Héraklész)
- A moirák (sors, végzet) jelentősége
- A vallásgyakorlás: szertartásokon való részvételben merül ki – megtisztulás
- A görög templomok sajátosságai
- A jóslás jelentősége (Apollón szentélye Delphoiban)

III.5. Az archaikus kor (750–492)

Többféle önszerveződés: etnikai közösségek szövetsége, monarchiává szerveződés (makedónok), de a legjellemzőbb a városállam – a *polisz*

- Már a korábbi korszakban megjelent
- Tipikus születése az „összeköltözés” – több település összeolvadása, ezért Athenai, Thebai – többes számú alakok
- A polisz a városi településből (*asztü*) és a vele közös gazdasági egységet képező vidékből (*Khóra*) áll
- Központja a fellegrvár (akropolisz)
- Saját alkotmány (autonómia), hadsereg, gazdaság (autarkia)
- kiterjedése nem túl nagy (Athén 2500 km², mások még kisebbek)
- Két típus:
 - Agrár jellegű (a földbirtokos arisztokráciáé a vezető szerep, a hadseregben pedig a lovasságé), pl. Thesszália
 - Ipari jellegű (a kézművesekből és kereskedőkből álló iparosrétegé (*plutokrácia*) a vezető szerep, a hadseregben a nehézfegyverzetű gyalogságé, pl. Athén

Tipikus jelenség a városállamok szövetsége

Egy idő után (4. sz.-ra) a városállami fejlődés zsákutca

A városállamok összetartozásának erősítői: közös szentélyek (Delphoi), sportjátékok (Olimpia) – könyv

A görög gyarmatosítás

- Időpontja: Kr. e. 750-tól mintegy 200 éven át
- A gyarmatosítás okai:
 - túlnépesedés, földínség, főlőleg a kézműves termékekből, politikai emigráció
- A gyarmatosítás irányai:
 - Szicília és Dél-Itália (Kümé, Szürakuszai, Tarentum, Neapolisz)
 - Dél-Franciaország és Hispánia (Massilia, Nikaia /Nizza/, Malaka /Malaga/)
 - Makedón-trák tengerpart
 - Dardanellák

- Márvány-tenger (Büzantion)
- Fekete-tenger (Odésszosz, Khersonészosz, Tanaisz)
- Kis-Ázsia
- Észak-Afrika (Naukratisz)
- A legfontosabb anyavárosok (metropolisz): Korinthosz, Khalkisz, Phókaiá, Milétoz
- A gyarmatosítás menete:
 - Jóslat kikérése
 - A vezetők és telepések kijelölése
 - A telepések magukkal viszik az anyaváros politikai, vallási és kulturális szokásait
 - Az új város „független”, de tisztelettel tartozik az anyavárosnak
- A gyarmatosítás közvetlen eredményei:
 - A túlnépesedés megszűnése
 - A görög élelmezési gondok megoldása
 - A görög ipartermékek piacának kiszélesedése
 - A görög civilizáció szétáradása
 - A pánhellén együvé tartozás kialakulása

Hatása

- Előtérbe kerül a szőlő és az olajbogyó termesztése – s ezzel fontosabbá válnak a kisparaszti gazdaságok
- A viszonylag gyenge gazdasági háttér miatt azonban ezek gyakran tönkrementek – adósrabszolgaság
- Fellendül a kézművesipar és a kereskedelem, a kintről behozott technikáknak köszönhetően (csiga, vasforrasztás) fellendül néhány iparág – pl. a fegyverkészítés
- Sokat fejlődik a hajózás, sok kikötő épül
- Megnövekszik ezeknek a rétegeknek a súlya: kézművesek, kereskedők, hajócsok, evezősök stb.)
- Megjelenik a vert pénz (általában ezüst, a váltópénné bronz)

Spárta és Athén története az archaikus kor végéig

Spárta

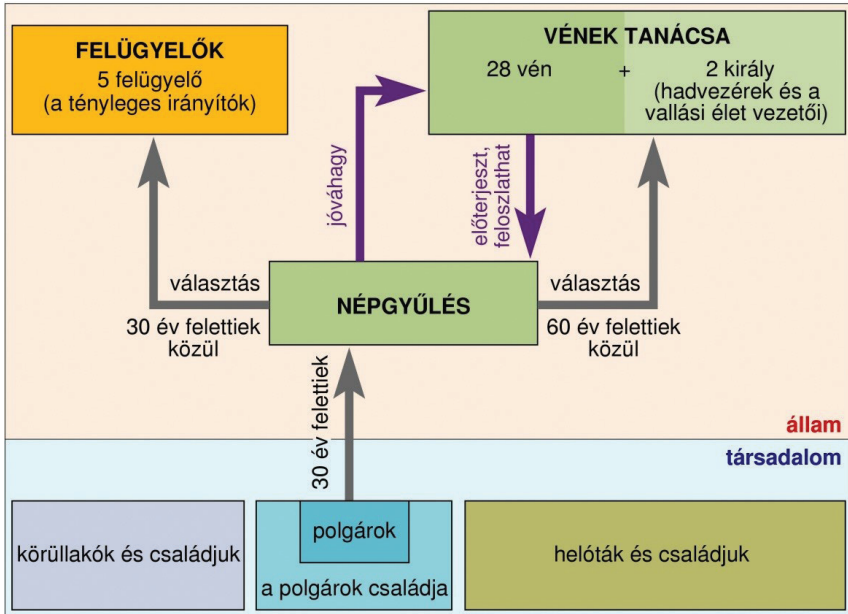
Xenophón és Plutarkhosz műveiből ismerhető

- A Peloponnészosi-félszigeten, az Erótasz völgyében jött létre 5 község egyesüléséből
- Lakedaimón (Lakónia) állama a neve

A lakosság felosztása:

- Helóták - leigázott akhájok és messzénaiak
- Körüllakók (*perioikoszok*) – nem teljes jogú dórok
- Teljes jogú spártai (TJS) polgárok – teljes jogú dórok, alapvetően katonák
- arányaik 8:3:1
- Lükurgosz alkotmánya
- A TJS közötti egyenlőség fenntartását szolgálja a haszonélvezetre kapott *klarosz* (állami földbirtok), amelyet nem lehet eladni, osztani – de vannak magánbirtokok is, s néhány Spártai gazdagabb, mint a többi
- Értékelvek: harci erények, egyszerűség, egyenlőség
- Spártai életmód: Taügetosz, *kripteia*, lakonikus beszédmód, 12 éves kortól a közösség tagjai, majd 20-tól étkezési közösségbe lépnek, de csak 30 évesen alapíthatnak családot
- Népgyűlés (*apella*): 30 év fölötti TJS – dönt a háború és béke ügyében, a törvényekről és megválasztja a tisztségviselőket
- 2 király: békében főpap, háborúban hadvezér
- Vének tanácsa (*gerúzia*): 28+2, bíráskodás, az apella üléseinek előkészítése, a „rossz” néphatározatok megsemmisítése
- *Ephoroszok* (felügyelők): 5 fő, az apella választja, tkp. a végrehajtó hatalom az övék, még a királyokat is számon kérhették

3. ábra: a spártai társadalom és államszervezet

Athén

Attikában mintegy 30 település alakult ki, ezek közül az Akropolisznak köszönhetően (amely védelmet nyújt) Athén emelkedik ki

- Az attikai félszigeten jött létre több (12?) szomszédos falu egyesüléséből (Thézeusz)
- Központja az Akropolisz, amelyet a XV. Sz.-ban emelhettek
- Társadalma vérségi alapon szerveződik:
- - legnagyobb egységei a *phülék* (törzsek) – 4 db
- - egy-egy phülébe 3 *frátria*, egy-egy frátriába pedig több *genosz* (nemzetség) tartozott
- Théseusz alkotmánya 3 csoportra osztotta a lakosságot:
- 1. *eupatridák* 2. *geórgoszok* 3. *démiurgoszok*

Az utolsó királyt a 8. sz.-ban fosztják meg hatalmától – ezt követően arisztokrati-
kus állam, ahol hivatalnokok: *arkhón*

- A társadalomban a választóvonal származás alapján az előkelő nemzetségek

és az azokon kívül élők között húzódozt

- A születési arisztokrácia kezében nagy magánbirtokok vannak, de az ő kezelésükben a polisz közös tulajdona (földek, kikötők stb.) is
- A hadsereg is belőlük áll (ők tudják megvásárolni a bronzfegyvereket)
- A hatalmat az *eupatridák* („jó ősökkel bírók”) tanácsa gyakorolja
- Az előkelő nemzetségbe nem tartozók lehetnek szabadok és rabszolgák
- A szabadok sem részesülnek a földtulajdonból, s nem lehetnek a hadsereg tagjai

A *gyarmatosítás* Athénban is megváltoztatja az erőviszonyokat, így a 7. század végétől változások:

- A 7. sz.-ban az arisztokraták kezébe kerül az irányítás, először a *polemarkhosz* (hadvezér) funkciója vált el, majd az arkhónoké
- A kormányzás az arkhón(ok) feladata (kezdetben 1 majd 3 fő, életfogytiglani, 10, később 1 évre)
- *Aeroszpagosz* – volt arkhónokból álló tanács
- Kielemeződik a társadalmi feszültség: egyre több földműves jut adórszolgaságra
- A földművesek és a gazdagodó iparosok szövetségének eredményeként megszűnik a nemzeti szokásjog, s helyette első írott törvények:
- Drakón törvényei, Kr. e. 621-ben
 - szigorúság (drakói szigor – a legkisebb bűnért is halálbüntetés), de megszűnik a vérbosszú

Szolón Kr. e. 594-ben arkhón. Reformjai:

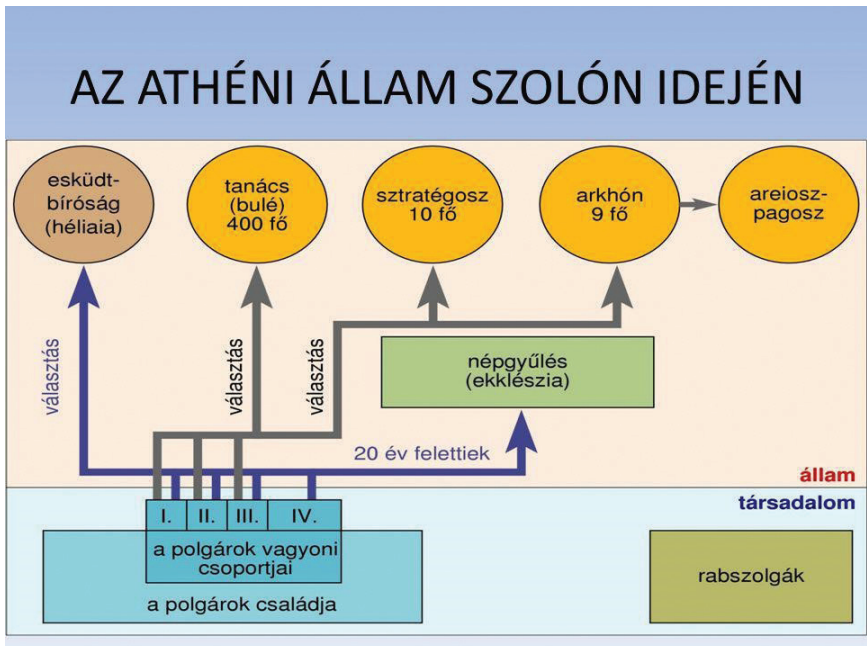
- Teherlerázás (*szeiszaktheia*)
- Az adórszolgaság megszüntetése, a külföldre eladott athéniai állami pénzen való kiváltása
- Az élelmiszerexport tiltása (kivétel olívaolaj)
- A lakosság jövedelem szerinti felosztása
 - 500 mérősök, lovagok (300–500), ökörfogatosok (200–300), napszámosok (200 alatt)
- Ez az alapja a hivatali tisztségek betöltésének, az adófizetésnek és a katonáskodásnak (1. és 2. osztály – lovasok, 3. *hopliták*, 4. könnyűgyalogos és evezős)

- Napszámosok (*thészek*) is részt vehetnek a népgyűlés és az esküdtbíróóság (*héliaia*) munkájában

Reformjai nyomán létrejön a *timokratikus köztársaság*, ahol jogok és kötelességek származás helyett vagyonhoz (ill. jövedelemhez) vannak kötve.

- Létrehozta a *bulét*, amelybe a négy *phüle* 100–100 tagot küld – ez tárgyalta meg, mi kerülhet a népgyűlés elé
- Aktív politizálásra kötelezte az athéniakat, a *metoikoszoknak* lehetővé tette a polgárjoghoz jutást
- Gazdasági (mértékek korszerűsítése) és családi reformok (a szülők kötelesek mesterséget taníttatni a fiuknak)
- Reformjainak köszönhetően immár a szabad és a rabszolga (aki csak idegen származású lehet) között húzódik éles határ
- Létrejönnek az első rabszolgapiacok

4. ábra: Athén Szolón idején

A *türannisz* korszaka (560–510)

- Éles politikai harc (eupatridák, iparosok és földművesek pártjai) és erőegyensúly
- Peiszisztratosz (560–527) – a földművesek képviselője, 560-ban csellel hatalomhoz jut – egyeduralmat alakít ki
- A türannisz több más poliszban is megjelenik, de leggyakrabban az arisztokrácia képviselője alakít ki egyeduralmat
- A parasztok érdekeit védi: földosztás, kiszálló bíróságok, a tengeri kereskedelem támogatása, nagy építkezések, Dionüszosz kultusza
- Halála után fiai, Hippiasz és Hippiarkosz uralma
- Plutharkosz: az arisztokrácia fölött volt zsarnok, sokat tett a modern államért, Athén belső és külső megerősödése, szépülése, sok fontos épület stb.

Kleiszthenész fejezi be a *demokrácia* a kiépítését

- 508-ban arkhón
- Területi alapon szervezi át a vérségi phüléket: 10 phüle, mindegyikben 3 rész (1 városi, 1 tengerparti és 1 vidéki)
- Phülénként 50–50 tag a buléba
- A cserépszavazás (*oszttrakizmosz*) bevezetése
- A népgyűlés szerepének növelése
- *Stratégoroszok* választása

III.5. A görög történelem klasszikus korszaka

A görög-perzsa háborúk

A háború előzményei – a perzsa birodalom terjeszkedése

- 546-ban perzsa függésbe kerültek a kis-ázsiai ión görög poliszok (Milétosz, Szamosz, Ephezosz – amelyek az archaikus világ legfejlettebb poliszai voltak)
- 525-ben (Kambüszész) perzsa uralom alá afrikai görög városok (Naukratisz, Küréné)
- 513-ban (I. Dareiosz) pedig a thrák partvidék városait foglalja el – egy szkíták elleni nem túl sikeres hadjárat során
- Az ióniai városok számára teher a perzsa uralom: pénzadó, természetbeni be-

szolgáltatások, a hadsereg eltartása

- A görög szárazföld számára nagy gond, hogy a Hellészpontosz perzsa kézbe került (lezárult a gabonabehozatal útja), de a thrákiai nyersanyagok is hiányoznak
- Ióniában politikai ellentét is, a türanniszokat támogató perzsák és a demokratikus fejlődés között
- Kr. e. 500-ban Milétozban tör ki, majd kiterjed egész Ióniára
- A felkelők az európai görögöktől kérnek segítséget
- Spárta nem, de Athén (ekkor már félt, hogy a perzsák Hippiászt akarják Athén élére helyezni) és Eretria 20 ill. 5 hajót küld, bár azokat az epehezosi vereség után kivonják
- 494 Ladé szigete – döntő vereség az ión hajóhadra
- A városok lerombolása, a lakóik elhurcolása
- Innentől a görög világ súlypontja egyértelműen Európa

A 492-es perzsa támadás

- „Uram, ne feledkezz meg az athéniakról!”
- Szárazföldi és tengeri út
- Vezetője Mardoniosz – Dareiosz veje
- Athosz fok körüli vihar – 300 hajó pusztulása
- A szárazföldi seregek pedig komoly veszteségeket szenvedtek a thrák törzsektől
- Visszavonulnak, de a Thrákia és Makedónia fölötti uralmuk megszilárdul

A 490-es támadás

- 491-ben Dareiosz diplomáciai úton akarja behódoltatni a görög világot (Athén és Spárta nem)
- 490-ben 25 ezres perzsa sereg indul, több száz hajón (a korabeli források több százezresről írnak)
- Lerombolják Eretriát
- Hippiasz (Athén jövődöbéli kormányzójának szánták) javaslatára Marathonnál szállnak partra (20 ezer fő)
- Velük szemben Kallimarkhosz vezetésével 10 ezer hoplita és ezer plataiai gyalogos (A spártaiak későn indulnak és 3 nap alatt 220 km-t tesznek meg)

Athéni hadsereg

- 18 és 60. év között hadkötelezettség
18–20. év – katonai szolgálat (ephébosz)
20–50. év – tartalékos állomány
50–60. év – veterán (helyi védelem)
- Élén az arkhón polemarkhosz és a 10 stratégosz (Marathonnál többek között Miltiádész, Ariszteidész, Themisztoklész). A tisztok az első sorokban harcolnak
- Hopliták (bronz pajzs, 0,8 m átmérő, 8 kg, bőr, fa, bronz; bronz mellvért, sisak, 2,5 m lándzsa vashegygel, 1,5 m hajítódárda, kétélű kard 0,6 m), pelasztészek, lovasok

Fegyverzetüket maguk vásárolják, zsoldot nem kapnak

A marathoni csata

- Miután több napi várakozás után a perzsák megkezdték lovasságuk behajózását, Miltiádész támadásra indult
- Erről kis-ázsiai görögök hoznak hírt
- A hopliták gyorsan megtették a 2 hadsereg közti távolságot, így a perzsa íjászok nem voltak hatásosak
- 6400 perzsa halott és 192 görög (Hérodotosz)
- A spártaiak már csak a csata után érkeznek
- Lélektani hatás: a perzsáknak behódolt poliszok fellázadnak
- Perzsia visszavonul

Hatalmi harcok Athénban

- 490 és 480 között politikai harcok Athénban
Az arisztokraták vezetője Miltiádész, majd fia Kimón, majd Ariszteidész.
A démoszé Themisztoklész – az ő javaslatára:
- Az arkhónokat sorshúzással választják – csökken a tisztség jelentősége. Erősödik a népgyűlés és a stratégoszi hivatal
- Vita a város fejlesztéséről

Ariszteidész – szárazföldi hatalom, erős hoplita sereggel (arisztokrata érdeke)

Themisztoklész – tengeri hatalom (a démosz érdeke)

- 482 – Ariszteidészt osztrakizmoszsal száműzik, s a laurioni ezüsbányák jövedelméből 180 triérész építése

A poliszok hajóállománya

- triérész (háromevezős soros hajó)

50 m hosszú, 7 m széles, orrsarkantyú, 1 vitorla, 170 evezős, 30 matróz,

10 hoplita

- A cél: a sarkantyúval bezúzni az ellenfél hajóját, evezőit összezúzni
- Athén: 180, Korinthosz: 40, Aegina: 30, Chalcis: 20, Megara: 20, Spárta: 16, Sicyon: 15, Epidaurus: 10, Eretria: 7, Ambracia: 7, Troizen: 5, Naxos: 4, Leucas: 3, Hermione: 3, Styra: 2, Cythnus: 2, Ceos: 2, Melos: 2, Siphnus: 1, Seriphus: 1, Croton: 1
- Összesen: 366

A 480-as perzsa támadás

Az iszthmoszi szövetség

A thermopülei csata

A Thermopülei-szorost spártai sereg védi, a spártai Leonidasszal az élen

Ebből 300 TJS + 4–5 ezer szövetséges és perioikosz

A flotta az Artemisz-foknál

- A cél az időnyerés, hogy az Iszthmoszt el tudják torlaszolni (Attika feláldozható)
- 2 nap után kerülnek a hátukba. Ekkor küldi el a nem spártaiakat
- 20 ezer perzsa halott

Szalamisz

- Athént kiürítik, a perzsák elfoglalják és felgyújtják a várost
- Közben a spártaiak vezetésével Iszthmosznál erődítenek
- Szalamisznál 380 görög triérész ellen 500 perzsa hajó (de egy részük kereskedelmiből átalakított mély merülésű)
- Döntő a szűk szoros és a jobb minőségű hajóhad
- Xerszész vissza Kis-Ázsiába (fél a hellészpontoszi híd lerombolásától)

A háború lezárása

- 479-ben Mardoniosz (Theszáliában telelt) vezetésével a perzsák ismét feldúlják Attikát
- Plataiánál (479) a spártai-athéni (Pauszaniasz vezetésével) hadsereg győz a perzsa-görög sereg ellen, s közben a görög flotta is legyőzi a perzsát Kis-Ázsiánál

- Ennek következtében Iónia elszakad a perzsáktól
- Közben Déloszi Szövetség, s Themisztoklész terve az, hogy a perzsákkal gyors béke, hogy Spártára koncentrálhasson, de Ariszteidész fölékerekedik és számúzik – így Athén végig megmarad a perzsaelenes koalícióban
- 449 – végleges fegyverszünet: a perzsáknak távol kell magukat tartaniuk az Égei-tengertől

Déloszi Szövetség

- 478-ban Athén perzsaelenes szövetséget köt több polisszal (a nagyobb államok katonákat adnak, a kisebbek a kincstárba fizetnek)
- A főparancsnoki tiszt és a kincstár athéni ellenőrzés alatt
- A központ Délosz szigetén az Apollón-szentély
- A végén már 400 város és sziget tagja
- Van egyfajta Spárta-ellenes éle is (főleg Themisztoklész szándéka ez)
- A háborúk alatt Athénban megreked a demokratizálás (a stratégosz és az aeroszpagosz erősödése)

Athén fénykora

- A háborúk után: Periklészi korszak (Periklész 495–429)
- Thuküdidész róla: „Periklész tekintélyének titka elismert erkölcsi és szellemi fölényében rejlett, továbbá abban, hogy a legteljesebb mértékben megvesztegethetetlennek bizonyult, s bár a tömeget szabadsága korlátozása nélkül kormányozta, nem a tömeg irányította őt, s mivel hatalmát nem törvénytelen eszközökkel szerezte, szavaival sosem igyekezett a népnek hízzelegni, hanem, mivel elég tekintélye volt, olykor indulatosan szembeszállt véleményével. [...] Periklész idejében ugyan demokrácia jött létre, valójában azonban az első polgár uralma.”
- 15-ször választották stratégosszá, ezalatt a demokrácia kiteljesedését támogatta
- Kitűnő szónok, messze felülmúlta kora minden más szónokát, ezért nevezték el „olümposzinak”; „Mennydörög” – mondták róla. „Villámokat szór, amikor a népgyűlésen beszél; rettenetes mennykövet hord a nyelvén.”
- Legfontosabb intézkedései: napidíj az esküdtbíráknak, az arkhónit megnyitja a harmadik klasszának is, színházlátogatási járulék

- 444-től tényleges ura a városnak
- Ügyel arra, hogy mindenkinek jusson a közpénzekből, és sok építkezés Athénban. A Déloszi Szövetség megerősítése
- De mindez hatalmas pénzeket igényelt, s mivel kb. 20 ezer volt azok száma, akik kaptak a közpénzekből: bevezeti, hogy csak az athéni polgár, akinek mindkét szülője az (főleg sok arisztokrata házasodik külföldről) – ezzel csökkennek az állam költségei, de csökken a demokrácia bázisát képező polgárok csoportja is

Milyen a korabeli Athén?

- Mezőgazdaság: két- majd háromnyomásos gazdálkodás, öntözés
- De a gabona 2/3-a így is behozatal
- Szőlő, olajbogyó, bor, gyümölcs (füge), zöldség
- Meghatározó az ipari termelés (fém, bőr, kerámia)
- Nagy ezüsbányák sok ezer rabszolgával, de szabad munkaerővel is
- Élénk tengeri kereskedelem (Peiraieusz) – tavaszi indulás, majd folyamatos kereskedelem – majd ősszel gabonával megrakodva haza
- Pénzforgalom (ezüstpénzek) – obols – drachma – minna – talanton (ez utóbbi kettő csak számítási egység, nem pénzérmé)
- Csak a szabad emberek számára demokrácia a demokrácia

A társadalom felépítése

- Teljes jogú polgárok (akinek mindkét szülője az, csak nekik polgári jogaik, 18 éves kortól 60 éves korig (18-tól katonáskodnak, 20-tól szavazati jog, tisztségeket 30 éves koruktól viselhetnek). A közéletben betöltött tisztségértapidíjat kap (50%, de ebből a felnőtt férfi csak egy kisebb rész, összességében 15%)
- Metoikosz: bevándorolt szabad idegen, gazdasági tevékenységükben nincsenek korlátozva, de politikai jogaik nincsenek (10–15%), megadóztatva
- Rabszolgák (kb. 1/3), 150–200 drachma az átlagos árú (1 szarvasmarha 50, egy ló 300, egy cipő 8). Legjobb helyzetben az állami rabszolgák (tanító, írnok, rendőr), a legrosszabban a bányákban dolgozók

A rabszolganak ugyanazon munkáért ugyanazon fizetség jár

Kiválthatja magát

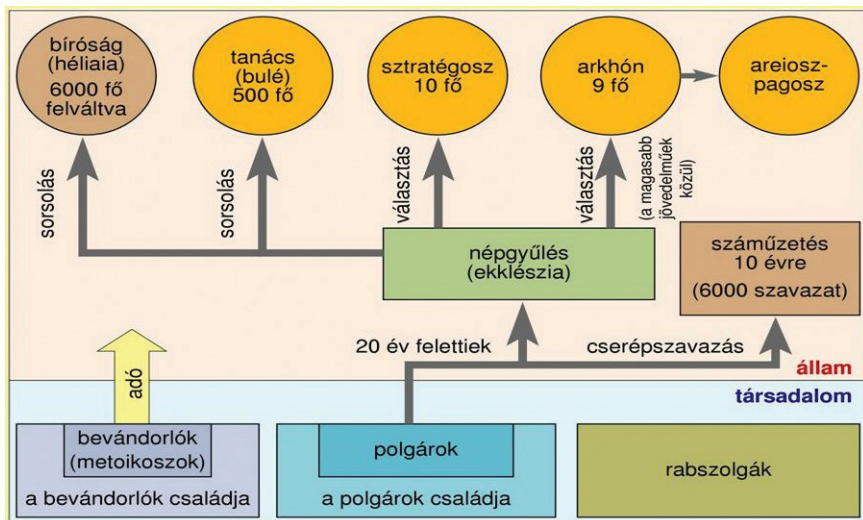
Az államszervezet:

- Népgyűlés (eklézsia): az agorán kb. 6 ezer ember fért el (az összes polgár száma kb. 35 ezer). Inkább a városi szegénység – rapidíj nincs, csak a későbbi időszakban. Ritkán hívják össze. Ez dönt minden fontos kérdésben
- Bulé (ötszázak tanácsa): Naponta összejön, törzsenként 50–50 fő, előkészíti az eklézsia munkáját és ellenőrzi a végrehajtást, sürgős intézkedéseket hoznak
- Héliaia (esküdtszék): minden évben 6 ezer fő sorsolással – ezek tanácsokba osztva, ítélezés, a tisztségviselők alkalmasságának vizsgálata (de az emberölésben a bulé ítélezik), szerény javadalmazás – Periklész óta
- Aeroszpagosz: csak jelképes feladata marad

Minden tisztség minden polgár számára elérhető. Egy évig viselhetők (minden tisztséget csak életében egyszer tölthet be mindenki)

- Arkhón: 9 db, babszemekkel sorsolják, jelentősége kicsi (felügyelik a közigazgatást, kisorsolják az esküdteket stb.)
- Tamiász (kincstárnok): a népgyűlés választja a gazdagok közül, hiszen saját vagyonával felel
- Stratégosz: 10 fő, nyílt választás
- Hipparkhosz (a lovasság főparancsnoka): 1 fő, választással

5. ábra: Az athéni állam a demokrácia időszakában

III.6. A peloponnészoszi háború és a poliszrendszer válsága

A hellén világon belül egyetemes háború

Csaknem valamennyi görög állam harcolt

Magával hozta a hagyományos poliszrendszer válságát

Okai és lefolyása

- Athén (Délsozi Szövetség) és Spárta (Peloponnészoszi Szövetség) ellentéte
- Korinthosz és Athén gazdasági vetélkedése
- A Délsozi Szövetségen belüli ellentétek, amit Spárta élezni igyekezett
- Athén belső gondjai – a hatalmon lévő Periklész külső sikerekkel akarta megszilárdítani hatalmát
- A 430-as években Athén több esetben keveredett konfliktusba a Korinthosszal kapcsolatban lévő államokkal
- Erre Korinthosz kérésére összejött a Peloponnészoszi Szövetség gyűlése és ultimátumot küldött Athénnek
- Ezt csak elutasítani lehetett
- Szárazföldön a Peloponnészoszi Szövetség volt erősebb (40 ezer gyalogos), viszont Athén tengeren + Athén hosszú falai elfoglalhatatlanná tették a várost + gazdasági, anyagi háttere nagyobb volt
- Ebből adódott a stratégia: Athén kivárára rendezkedik be
- Első szakasz: 431–421: Periklész taktikája a meghatározó (a spártai támadások elől visszahúzódnak a jól védhető falak mögé), halála után a békepárti Nikiász és a háborúpárti Kleón közül az utóbbi erősödik meg. Váltakozó sikerek
421 béke (Nikiász) majd 415-ig átmeneti békeévek
- Második nagy szakasz: 415–404

Athénban egy időre a 400-ak uralma (411-től)

Főszerepet kap Alkibiadész (Periklész unokaöccse, gyenge jellem) és Lüsziandrosz (a spártai hadiflotta parancsnoka). Athén számára Szirakúza megtámadása (teljes kudarc) végződik tragikusan – aigoszpotamoszi csata (405)

Ettől kezdve spártai fölény. 405-ben döntő győzelem az athéni flotta fölött, majd 404 békekötés

- A vereség közvetlen eredményei:

A Délsozi Szövetség feloszlata; a hosszú falak és Peiraieusz erődítéseinek lerombolása; Athén lemondott Attikán kívüli területeiről

Kénytelen volt visszaállítani az ősi alkotmányt

- A vereség távlati hatása Athénre

Egy 30 tagú bizottság veszi át az irányítást, amelynek hatalmát spártai helyőrség biztosítja; a lakosság azonban lázadozik, s ezért Spárta sem tartotta meg őket – visszaállították a demokratikus alkotmányt

A háború következményei és hatása:

- Változás a gazdaságban
 - az állandó harcok miatt a kisparaszti gazdaságok tönkrementek
 - helyett rabszolgatartó nagyüzemek
 - tönkrementek a kézművesek is, s visszaesett a tengeri kereskedelem
 - emiatt hiánytermékek, spekuláció stb.
 - nagy vagyonok felhalmozása egy-egy egyén kezében
- Változások a társadalomban
 - megerősödik a lumpenproletariátus
 - számukra megélhetést a katonáskodás jelent – könnyű fegyverzetű gyalogosok (peltasztészek)
 - kiépül a zsoldos hadsereg, amely nem állampolgári kötelességét teljesíti, hanem pénzért harcol, annak az oldalán, aki fizeti
 - A hadsereget politikai célokra is fel lehet használni
 - A gazdagok egyre inkább a hatalom monopolizálására törekedtek
 - A demokrácia gyengülése

III.8. A görög művelődés

Irodalom

Az epikus irodalom alapját Homérosz eposzai jelentették, amelyet az egész görög világ ismert, s történetei több változatban terjedtek

Hésziodosz: *Munkák és napok* (a görög élet bemutatása)

Megszületik a mese műfaja is: Aiszóposz

A görög líra csúcspontját a kardalok jelentették, amelyből a dráma kifejlődött

Olimpiai játékok – 776, Kalokagathia

Művészet: oszloprendek (dór, ión), vörös és fekete alakos vázafestészet

A klasszikus korszak kultúrája

Építészet: legnagyobb alkotás az Akropolisz (Parthenon, benne Pheidiasz Athéné-szobrával, a Koré-csarnok a kariatidákkal stb.),

Szobrászat: Kezdetben az ideális ábrázolása, általában frontalitás (meztelen férfi [kúrosz] és ruhába burkolt nőalakok)

Később a frontalitás eltűnik, de a tökéletes emberi test keresése megmarad (Müron Diszkobolosza)

Történetírás

Hérodotosz (484–405) – A görög–perzsa háborúk története (az istenek helyett az emberek a középpontban, a különböző civilizációk bemutatása, a történelmet a körforgás jellemzi)

Thuküdidész – A peloponnészoszi háború története

Filozófia

A filozófia (a bölcsesség szeretete) a természet, a társadalom és a gondolkodás legáltalánosabb törvényszerűségeinek tudományos igényű magyarázata. Kezdetben a filozófia minden szakágat magába foglalt, a filozófia maga volt a tudomány

„A filozófia kezdete a csodálkozás.” (Platón)

A filozófia szüli meg a szónoklatot, a dialektikát (érvelés, vitatkozás tudománya) és a logikát (a következetes gondolkodás)

Milétoszi filozófusok: az első gondolkozók, Kr. e. VI. század. A világot egyetlen őselemből (pl. víz, levegő) származtatták

Thálész (minden őselve a víz), Anaximandrosz (apeiron), Anaximénész (levegő)

Püthagorasz (6. sz., Dél-Itália) – a világrend alapja a körforgás, és a rendezőelvet a számok jelentik

Hérakleitosz (Kr. e. VI. sz.) – a dolgok állandóan változnak, mindenben ellentétek rejlenek, ezeknek az ellentéteknek az egységéből áll minden, ezek harcolnak egymással, ez a harc a fejlődés mozgatója (dialektikus szemlélet)

Démokritosz – materialista világmagyarázat: minden atomokból áll. Ezek nem pusztulnak el soha. Üres térben mozognak és így jutnak kapcsolatba egymással, így jön létre minden

Szofisták (bölcsek) – az ember dönti el, hogy mi erkölcsös, ő minden dolog mértéke

Szókratész – vannak tőlünk független, objektív igazságok és erkölcsi értékek. A fiatalok megrontása miatt ítélik halálra

Platón (427–348) – Szókratész tanítványa, az idealista filozófia nagy alakja. A földi dolgok csupán gyarló utánezai az örök és tökéletes mintaképeknek, az ideáknak. Az ideákat nem lehet tapasztalati úton megismerni, csak a gondolkodás segítségével. A gondolati természetű ideákat elébe helyezte az anyagi világnak
Megalapítja az Akadémiát
A tökéletes államról szóló utópia

Arisztotelész (384–322) – Platón tanítványa volt

Platón államelméletének kritikája: nem a jó uralkodó, hanem a jó alkotmány a fontos. Kidolgozza az erkölcsös nevelés, az etika alapelveit
Legjelentősebb alkotása a logika alapjainak kidolgozása. Szerinte Isten a mozdulatlan mozgató
Az államról írt műve a *Politika*

Zenón: a mozgás látszólagos

Csillagászat

Püthagorász (Kr. e. 6. század) és Platón (Kr. e. 428–348) úgy tartották, hogy a kozmosz tisztán matematikailag megismerhető, megértéséhez elegendő a számok vizsgálata. Az isteni eredetű és örökkévaló égitestek a legtökéletesebb test, a gömb alakját viselik, pályájuk pedig csak tökéletes körpálya lehet, amelyen egyenletes mozgással haladnak

Thalész (Kr. e. kb. 640–550) inkább matematikusként tartják számon

A világot megismerhetőnek gondolta. A Földet lapos, óceánon úszó korongnak te-

kintette.

Egy földbe szúrt bottal megmérte a piramisok magasságát

Orvostudomány

Hippokratész (Kr. e. V–IV. sz.) a betegségek nem természetfölötti eredetűek, hanem természetes okaik vannak

Orvostudományuk nagyrészt a tapasztaláson alapult, de sokáig nem mentesült a filozófiai spekulációktól (a betegség okozóját hideg, meleg, száraz, nedves egyensúlyának felborulásában keresték)

III.9. Makedónia és a hellénizmus

- A makedónok: a görög világ peremén elhelyezkedő nép, akik thrák és illír népekkel keveredtek
- Nyelvükkel (valószínűleg a göröggel rokon lehetett) és származásukkal kapcsolatban ma sem minden tisztázott
- A 8–7. sz.-ban telepedtek meg Thesszália térségében
- A makedón népnév felföldi embert jelent
- Transzhumáló állattenyésztést folytattak (kecske, juh)
- A társadalmukban erős a férfidominancia, akik nagyon harciasak voltak
- Katonai demokrácia
- Makedónia erősödése az 5. században az Argeada-dinasztia idején: I. Alexandrosz hozza létre az egységes királyságot
- Ő alapítja az első városokat, veret először ezüstpénzt
- Nehézlovasságra alapozott hadsereg
- Kiterjeszti Makedónia területét
- Unokája, Arkhelaosz idején a fővárost Pellába helyezik át
- Állandósuló illír és thrák támadások

II. Philiposz (Kr. e. 359–336)

- A külső támadások visszaverése
- A Pangaion-hegység nemesfémbányáinak a megszerzése – arany- és ezüstpénzek

- A makedón phalanx kialakítása (hosszabb dárda és mélységben felállított gyalogság)
- A ferde hadrend alkalmazása
- Újfajta diplomácia, amelyben fontos szerepet kap a megvesztegetés

Görögország egyesítése

- A gondolatot a perzsák elleni háború gondolata szülte
- Fő szószólója Iszokratész (híres athéni szónoktatanár, II. Philipposz támogatója)
- Ellene Démoszthenész – a leghíresebb szónok – philippikák
- Harmadik szent háború (356–346) – Phókisz (Spárta szövetségese) és Thébai (Makedónia) között: kiejeszti hatalmát a thrák tengerpartra és Hellász középső területeire (benne Delphoira)
- Ez állandó feszültséget eredményez Athén és Makedónia között
- 338 – khairóneiai csata – a görög poliszok Makedónia uralma alá kerülnek
- 337 – pánhellén szövetség (Spárta nélkül) Philipposz vezetésével, döntés a perzsaellenes hadjáratról
- 336 – II. Philipposz meggyilkolása
- Helyére fia, Alexandrosz került

Alexandrosz (336–323) hódító háborúi

- Gondos nevelés (Arisztotelész, Leonidasz)
- Ellentmondásos jellem (Plutarkhosz szerint heves becsvágy és féktelen vérmérséklet jellemezte)
- Kr. e. 334 támadás Perzsia ellen (32 ezer gyalogos, 5 ezer lovas) 10 ezee gyalogos és ezer lovas már Kis-Ázsiában
- Ellenfele III. Dareiosz Kodomanosz
- Csaták: Granikosz (334), Issos (333), Türosz és Egyiptom meghódítása (332); Gaugamela (331); Babilon, Szusza, Perszopolisz elfoglalása (331–330); átkeelés az Induson (326); visszafordulás (325)

Alexandrosz birodalma

- Városalapítások
- A hadsereg feltöltése a leigázott országok lakosaiból
- Szatrapaiák
- Egységes pénzrendszer

- A népei összeolvasztásának szándéka
- Tudományos célú expedíciók (a Nílus áradásai, új útvonalak Indiába)
- Sokszor indokolatlan kegyetlenség volt harcostársaival, hadvezéreivel szemben

Alexandrosz után – a diaokhoszok

- Alexandrosz halála előtt Perdikkaszt jelölte ki a birodalom kormányzójaként, többi hadvezére pedig az egyes szatrápiák élére került
- Ők a diadokhoszok, akik több évtizedes háborút folytatnak a hataloméért
- Végül 3 nagyobb államalakulat:
 - Makedónia – Antigonosz család
 - Elő-Ázsia – Szeleukoszok
 - Egyiptom – Ptolemaioszok

A hellénizmus kultúrája

- A makedón hódítások nyomán kitágul a világ a görögök számára, s a görög kultúra új dimenziókkal bővült: a klasszikus görög és a keleti világ találkozása
- Mivel a polgár politikai szerepe (értéke) csökkent, nagyobb figyelmet kapott a magánélet
- A százezres nagyvárosokban (Alexandria kb. 900 ezres) modern életvitel születik

A filozófia

- A korábbi irányzatok is tovább élnek, de 3 jelentős új iskola:
- **Sztoicizmus** (sztoia poikilé – tarka csarnok) – Kr. e. 3. sz., **Zénón**, a végzet elfogadása, küzdeni a szenvedélyek ellen (apatheia), az emberiség iránti felelősség, az önkéntes kilépés joga, **Marcus Aurelius: Elmélkedések**
- **Epikureizmus** – **Epikurosz** (3. sz.), szép élet (hedoné), nem a fátum, hanem a véletlen, a boldogság forrása a zavartalan lelkiállapot, mértékletesség
- **Szkeptizmus** – **Pürrhón** (3. sz.), zavartalan lelkiállapot, ítéletek nélküli élet, a világ megismerhetőségének kétségbe vonása

A tudomány

- Új intézmények (*Muszeion*, könyvtárak)
- Új tudóstípus – szaktudós, de továbbra is elsősorban elméleti jelleg
- Nyelve a *koiné* (az új görög köznyelv)
- **Arisztarkhosz**: Az első, aki konkrét méréseket végzett az égitestek távolságával kapcsolatban. Következtetése: nem a Föld, hanem a Nap van a világ-

mindenség középpontjában: Kopernikusz előtt csaknem 2000 évvel megalakította a heliocentrikus világképet!

- **Ptolemaiosz:** Egyformán volt csillagász, geográfus (földrajztudós), matematikus és fizikus. Nagy műve, az *Almagest* az antik csillagászat teljes összefoglalása,
- Az *Almagest* első könyve lefekteti a geocentrikus világrendszer alaptételeit, amelyek az elkövetkező hosszú évszázadok során rendíthetetlenek voltak:
 1. Az égbolt gömb alakú és forog
 2. A Föld gömb alakú
 3. A Föld a világegyetem közepén van
 4. A Föld csak pont az éghez képest
 5. A Föld nem mozog
- **Számтан**
Eukleidész (III. sz.) *Elemek* című művében összefoglalta a számтан és mértan addigi eredményeit
- **Fizika**
Arkhimédész (III. sz.) felfedezte a fajsúly törvényét

IV. Az ókori Róma

Természeti viszonyok és benépesítése

- Éghajlata az Alpok északi hegyláncainak köszönhetően védett volt a hideg áramlatoktól
- A dombok között elnyúló medencék (az ókorban *Etruria*, *Latium*, *Campania* néven ismertek) nagyon jó termőfölddel rendelkeztek
- A dombvidékes területei alkalmasak voltak a legeltető állattartásra
- Ásványi kincsekben szegény (kivételek Elba szigete, ahol vasérc, márvány)
- Nincsenek akadályai a közlekedésnek – könnyű a kapcsolattartás a távoli vidékek között is
- A félsziget a neolitikum korától lakott
- A Kr. e. 2. évezred végén számos nép – mint például az *italicusok*, *etruszkok*, *szabinok*, *szamnizsok* és a *latinok* – települt meg Itáliában, délen pedig a *görögök*

IV.1. Róma alapítása és a királyság kora

Róma alapításában a latinok mellett a szabinok, szabellek, etruszkok és kisebb mértékben más népcsoportok vettek részt.

Az *italicus* törzsek a 2. és 1. évezred fordulóján vándorolnak be, kiemelkednek a latinok, akik a mai Lazio tartomány térségében hoznak létre településeket

Fontosak még a szabinok (ők is *italicusok*), akik a latinoktól kicsit északra éltek, és az etruszkok

Az etruszkok

- A mai Toszkána térsége
- Első nyomaik a Kr. e. 9. századtól
- Eredetüket illetően 3 teória: (keleti származás, északi, ősi – itáliai eredet)
- Nyelvük már az ókorban is holt nyelv, ma már el tudják olvasni (26 betűs, görög abc) és megértik (de szűk az ismert szókincs – sírfeliratok, vallási fogadalmak), máig nincs besorolva (indoeurópai???)
- Sokat tanulnak a görögöktől
- Etruria: fejlett mezőgazdaság, Elba szigetének köszönhetően gazdag nyersanyagkincsek

- 12 városi királyság szövetsége (Caere, Vei, Tarquini, Clusium, Volsinii stb.), amelyek élén az uralkodó (lucumo) – a hadsereg feje, főpap, bíró
- Később oligarchikus köztársaságokká alakulnak át – élén a zilathnak nevezett tisztviselővel
- Társadalmukról keveset tudunk: volt arisztokrata rétegük, elszegényedett szabadok (szolgák), felszabadított rabszolgák és rabszolgáik is
- A 6. századtól terjeszkedő politika: a Pó völgye (Észak) és dél – Campania felé (Latium meghódítása), s megjelennek a tengereken is
- Vallásuk: inkább csak a külsőségeket ismerjük, a jóslás szerepe. Haruspexek – májjósok
- Görög hatás: antropomorf istenek
- A végzet (fatum) szerepe

A város alapítása

- A város helye már a 10. századtól lakott
- Főként pásztorcsoportok lakják, latinok, szabinok, etruszkok
- A helyszín fontos átkelőhely a Tiberisen
- Róma több kisebb település összeolvadásából jön létre folyamatos harcok során
- Róma alapítása – Kr. e. 753
- A királyság kora – Kr. e. 753–510
- A köztársaság kora – Kr. e. 510–27
- A császárság kora – Kr. e. 27 – Kr. u. 476

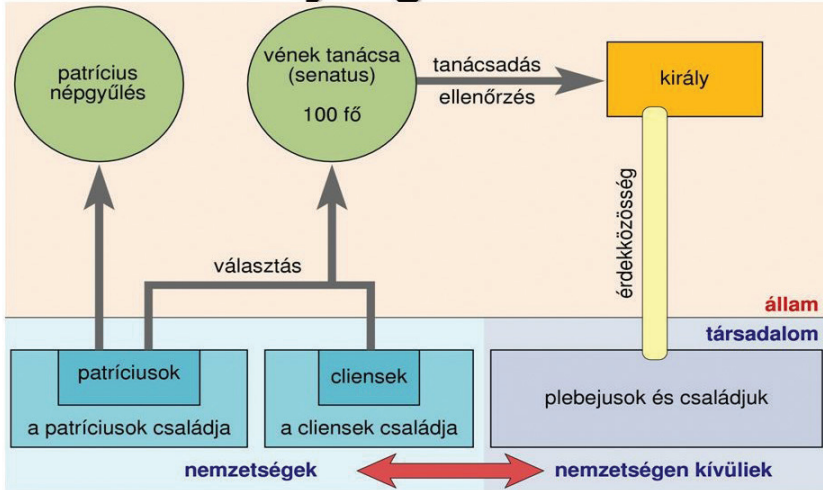
A királyság kora

- Király: a legenda szerint 7, de több volt (1. Romulus, 2. Numa Pompilius, 6. Servius Tullius), valószínűleg az utolsó 3 etruszk és ők a hiteles nevek
 - méltóságjelvényei (bíbor tóga, fascés, trónszék) etruszk eredetűek
 - Választott méltóság, nem örökíthető
 - A társadalom meghatározó szervezőereje a nemzetségekhez (gens) való tartozás
- A Populus Romanus 300 gens – 30 curia – 3 törzs
- Szenátus: a nemzetségek vezetői (patres), 100 majd 300 fő, tanácsadó testület
- Népgyűlés (comitium): a populus romanus felnőtt férfi tagjai

- A család (familia) meghatározó szerepe – a pater familias vezetője és birtokosa a családnak
 - A társadalom fokozatos differenciálódása: patríciusok (az atyák – patres lezszármazottai – hatalmuk alapja az ager publicusból való részesedés és az, hogy ők alkotják a hadsereget) és a cliensek, akiket a hűség (fides) köt a patríciushoz és szolgálatokat végeznek neki. Cserébe a patrícius patrocíniumot (védelmet) nyújt nekik
- A PR-en kívüli polgárjog nélküli szabadok a plebejusok, akiknek a társadalman belül szintén differenciálódás (a patrícius–cliens viszonyokhoz hasonló)
- A plebejusok befolyását növelte hadra fogásuk és a vasfegyverek elterjedése
- Kis számú rabszolga
- Servius Tullius reformja: származás helyett lakóhely szerinti 4 tribus, amelyen belül vagyron szerinti 5 classis (a plebejusok is). A classisokon belül századok (centuria – összesen 193) – csak a köztársaságban valósul meg teljesen
 - Kezdetől fogva háborúzik szomszédjaival, meghódítja Alba Longát, majd az egész Latiumot
 - 500 körül kb. 15–20 ezer fős lakosság és 3–4 ezer fős hadsereg
 - Az etruszk uralkodók vezetik be az impérium eszményét – az oszthatatlan és korlátlan hatalom
 - Tarquinus Superbus elűzése Kr. e. 510-ben

6. ábra: Róma a királyság korában

A római állam és társadalom a királyság korában

A római vallás

Kezdetben totemisztikus elképzelések (pl. város eredete a farkas által táplált Romulus és Remus történetével)

A *numenek*: isteni hatalommal rendelkező, de nem megszemélyesített természetfeletti erők (bizonyos élethelyzetekben segítenek)

A házaknak, családoknak, egyes embereknek védőistene volt. A férfiaknak például Genius, ő biztosította a nemzőképességet és a férfierőt. A nőknek Juno volt a védőistene, ő is a nemzőképességet biztosította és védelmezte a szülő nőket. A családok és a család vagyonának védelmezője a Penates istencsoport volt.

Az etruszk kortól jelentkezik az a folyamat (etruszk majd görög stb. hatásra), hogy a numeneket felváltják az antropomorf (emberalakban elképzelt) istenek

Etruszk szertartásrend és halottkultusz behatolása, valamint a jóslás elterjedése, majd a görög istenek átvétele

De a római istenek mindig jobban megtartották eredeti földhözragadt funkciójukat

a görögökhöz képest: pl. Janus megtartotta eredeti római voltát (a kezdet és a vég kétarcú istene, templomának kinyitása-bezárása jelezte a háború kezdetét-végét)

A római világban nem volt külön papi réteg, papi arisztokrácia nincs, hanem a politikai vezetők töltötték be a papi tisztségeket. Voltak azonban kisebb papi közösségek (flamenek), ahova az alacsonyabb rangú papok tartoztak

Magasabb papi tisztségek: pontifex maximus (főpap), rex sacrorum (áldozó király), augur (madárjós), flamen (ősi főistenek papjai), lupercus (farkaspapok), Vesta-szüzek; ezeket a tisztségeket mindig világi vezetők töltötték be és egész életre szóló megbízatást jelentettek

A császárkori Rómában elterjedtek a keleti misztériumvallások: Ízisz-Ozirisz, Kübelé, Attisz, Prosperina, Mithrasz beavatási szertartásokkal együtt járó kultusza

A vallási szertartások teljesen az állam érdekének voltak alárendelve

A 12 főisten:

Iuno Regina – Iuppiter felesége, a szülés és a házasság istennője

Vesta – a családi tűzhely, az otthon és a család istennője

Minerva – Iuppiter és Iuno lánya, aki apja fejéből pattant ki mennydörgés közepette, teljes fegyverzetben, a kézművesség, az ipar, a bölcsesség istenasszonya, a római állam védelmezője

Ceres – az anyai szeretet istennője

Diana – a vadászat szűz istennője, a vadállatok úrnője

Venus – a család védelmezője, a termékenység védnöke, Aphroditével való azonosítása után a szerelem istennője

Mars – a férfierő, közösségi oltalmazó, a háború és a harc istene

Mercurius – a pásztorok, utazók, kereskedők, súly- és hosszértékek, az ékesszólás, az irodalom, az atlétika és a tolvajok istene és védelmezője

Iuppiter – Iuppiter Optimus Maximus a Legnagyobb és Legjóságosabb isten

Neptunus – a lovak, lótartás, vizek és tengerek istene

Vulcanus – a tűz és a kovácsok istene

Apollo – a gyógyítás, a művészetek és a vadászat istene, Diana ikertestvére

IV.2. A köztársaság kora

Res publica: a köz ügye

- Alapvető felosztás: szabad és rabszolga
- A szabadok kategóriái: szabadosok (felszabadított rabszolgák – átmeneti állapot: a gyerekei már szabadok), peregrinusok (polgárjog nélküliek, főleg idegenek) és római polgárok
- A polgárok csoportjai
 - Patriciusok: az eredeti családok tagjai, kezdetől polgárjog
 - Plebejusok: későbbi beköltözöttek, fokozatosan nyerik el a politikai jogokat

Később a származás helyett már vagyon és befolyás szerint:

- Nemesek (nobilites): a patriciusok és a város vezetésébe bekerült plebejusok – a politikai elit
- Lovagok: lovas katonaként szolgáltak, tkp. a gazdasági elit (földbirtokosok, üzletemberek, ügyvédek)
- Plebs (nép)
- A polgárjog
 - Közéleti jogok (szavazati jog, hivatalviselési jog, az ítéletek elleni fellebbezés joga)
 - Magánéleti jogok (törvényes házasság joga, vagyonszerzés és a vagyonnal való szabad rendelkezés joga)
 - Kötelességek: katonáskodás, adófizetés

IV.2.1. A köztársaság államszervezete és a polgárjogi küzdelem

- A polgárok döntéshozó testületei
 - Népgyűlés: döntés bel- és külpolitikai kérdésekben, a hivatalnokok választása (csak az illetékes hivatalnok hívhatta össze, az elfogadott javaslatok lexszé (törvénné) váltak – majd kihirdették, érc táblába vésték azokat – csak arról tanácskozhat, amivel kapcsolatban a magisztrátus összehívta

Szenátus: eredetileg vének tanácsa, döntés a legfontosabb kérdésekben, kezdetben a comitiák döntéseit is ez hagyja jóvá, a Curia épületében ülésezett, változó létszám (100, 300 majd 900)

Magisztrátusok (legfőbb tisztviselők)

- Évenkénti választás, nem kapnak fizetést
- Korlátozott időtartam (1 év), collegialitas (egy tisztséget minimálisan ketten töltenek be)
- Hivatali idejük alatt nem vonhatók felelősségre
- Ugyanazt a tisztséget csak meghatározott idő letelte után lehet betölteni
- Hierarchiába rendeződnek (végig kell járni az egyes lépcsőfokokat)
- A hagyományos hivatalnokok mellett ide tartoznak a papi testületek tagjai is

7. ábra: A magisztrátusok rendszere

A magisztrátusok rendszere

Dictator (fél évre)	Senatus választja	Válságos időkbentejhatalom
consul	Comitia curiata - Ez a három élete végéig szenátor lett	Imperium maius - Legfelső hadvezetés, bíraskodás, döntés béke és háború ügyében, a szenátus és comitiák összehívása, hivatali idejének letöltése után proconsul
praetor		Bíraskodás, törvényjavaslatok
Censor (5 évente 18 hónapra)		a polgárok vagyon szerinti besorolása, a szenátusi névjegyzék összeállítása, közerkölcsök felügyelete
aedilis	Comitia centuriata	A városi rendőrség felügyelete, élelmiszerellátás, nyilvános játékok szervezése,
questor		Az államkincstár felügyelete, adóbegyűjtés
néptribunus	Comitia tributa	A plebejusok érdekeinek képviselője, vétőjog, sérthetetlenek, bárki letartóztatását elrendelhetik (a dictator kivételével), otthonuk azylum

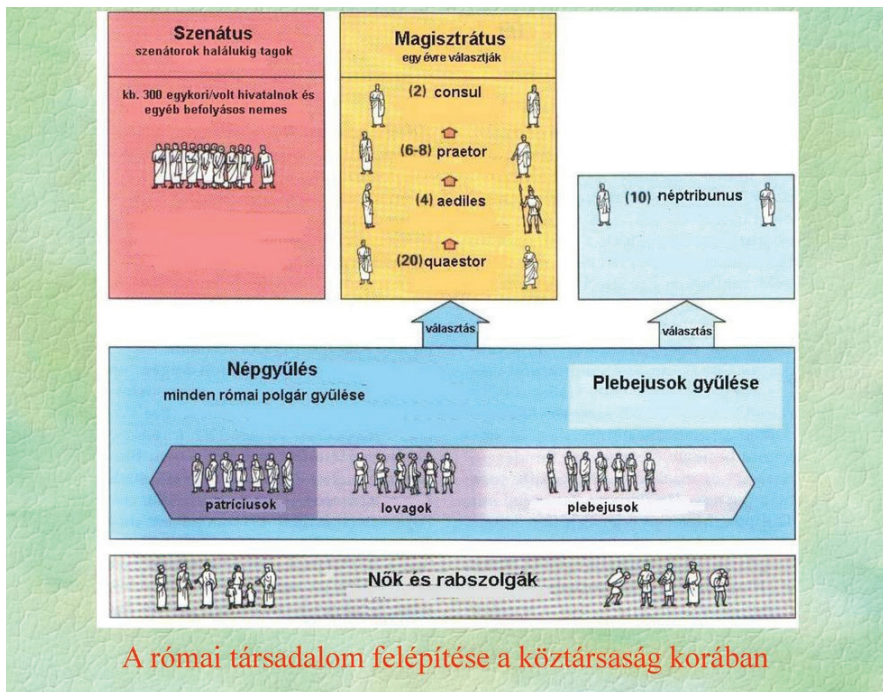
A polgárjogi küzdelem (a Populus Romanus és a plebejusi rend között)

Nagyjából 509-től – 287-ig

- A plebejusok katonakötelesek, de nincs politikai joguk, és az adósrabszolgaság réme. A háborúk felértékelik jelentőségüket. Az egyenlőségük megteremtésének lépései:
- Fő követeléseik: legyenek a PR tagjai, részesedjenek a közföldekből, töröljék

- el az adórszolgásgát, törvény előtti egyenlőség
- Első secessio (kivonulás,) tkp. zsarolás, Kr. e. 494 – eredménye a néptribunusi hivatal létrehozása
 - A törvények írásba foglalása – XII táblás törvények – Kr. e. 451–450 (12 bronztábla, tízfős testület – decemvirek – dolgozza ki): a magántulajdon védelme, a családfő hatalma, római polgárt csak főbenjáró bűn esetén lehet kivégezni
 - A patriciusok és plebejusok közötti házasságkötés engedélyezése – Kr. e. 445
 - A Licinius–Sextius-féle törvények elfogadása – Kr. e. 367 (adóssok terheinek enyhítése, a közföldek maximalizálása – 500 jugerum, a konzuli méltóság megnyitása a plebejusok előtt)
 - Az adórszolgásgát eltörlése – Kr. e. 326
 - A papi tisztségek megnyitása a plebejusok előtt – Kr. e. 300

8. ábra: A római társadalom a köztársaság időszakában

IV.2.2. Róma háborúi

A hadsereg felépítése:

Polübiosz leírásai a jegyzetben (323 old.) !!!

- Általános hadkötelezettség (17–46 között, majd 60-ig /seniores/ városvédelem) – kivétel a proletár, akinek nincs vagyona (nem tud fegyvert vásárolni)
- Nincs állandó hadsereg, csak hadjáratokra vonulnak be (átlagban 10–15 alkalommal egy ember élete alatt)
- Alapja a vagyoni felosztás (Servius Tullius), az 5 classis 193 centuriát állított ki + itáliai szövetségesek csapatai + idegen zsoldosok (pl. krétai íjászok)
- Alapegysége a 4 *legio* (4200–6200 fő), benne 30 *manipulus*, benne 2 *centuria*
- 3 soros manipulus-taktika (fiatal, tapasztalt, veterán)
- Alapfegyverzet: lándzsa, gerely (2 m), rövid kard, hosszú pajzs, sisak, mellvért
- Táborállítás
- A hadsereg élén a *dux* (vezér) állt, győzelem esetén *imperator* titulust járt neki, nagy győzelem esetén *triumphus* vagyis diadalmenet

Háború Itáliában

A köztársaság első 150 évében védekezik

5. sz. eleje: a latin városok szövetsége ellen

Majd a szabinok és volcuskok ellen (az Appeninek középső részén éltek)

Etruria meghódítása – Kr. e. 5. sz. második fele

A gallok támadása Róma ellen – Kr. e. 387 Róma elfoglalása (Capitolium – szent ludak gágogása)

Plebejusok egyenjogúsítása (belső erő növekedése)

A szamnisz háborúk, Campania megszerzése – Kr. e. 343–290

A tarentumi háború Dél-Itáliáért – Kr. e. 282–272 („pürrhoszi győzelem”), 275 beneventumi csata (döntő győzelem)

Az elfoglalt területek átszervezése, az oszd meg és uralkodj („divide et impera”) elv alapján

- Egyes városok lakói római polgárjogot kapnak
- Mások latin jogú szövetségesek (függetlenek, de kötelesek katonai segítséget nyújtani, kül- és belpolitikájukat Róma érdekei alá rendelik, vannak polgári

jogaik, van vagyonszerzési joguk (részesülnek a zsákmányból), de nincsenek politikai jogaik, ha Rómába költöztek római polgárjogot kaptak

- Más városok csak szövetségi jogot (vazallusi helyzet jogok nélkül) kaptak
- Coloniák létesítése

A pun háborúk

- Karthágó – türoszi telepések alapították, de független Türosztól, fokozatosan gyarmatosítja Észak-Afrikát és az itáliai szigeteket

Az állam élén két bíró (suffet) és kereskedőkből és hajótulajdonosokból álló 30 tagú kistanács

Zsoldoshadsereg, de a tisztikar karthágói arisztokrata. A meghódított népeket katonaállításra kötelezték

A nagybirtokok a tömeges rabszolgamunkára épültek

Virágkora a Kr. e. 4. század

- Az első pun háború – Kr. e. 264–241– ekkor épül ki a római hadiflotta, a csapóhidak alkalmazása

Római győzelem: (Szicília – első provincia, magas hadisarc)

A magas adók miatt felkelés Karthágóban: hazarendelik Szardínia és Korzika helyőrségét – ez is Rómáé lesz

- Róma a háború után szerzi meg az Illír partvidéket

- A második pun háború – Kr. e. 218–201

Hamilkar Barkasz megszerzi Hispánia déli részét, Nova Karthago

Róma szövetséget köt Saguntummal (hispániai város)

Hannibál elfoglalja Saguntumot – ebből keletkezik a háború Rómával

Az 50 ezres sereg az Alpokon át északról támad Itáliára (50–60%-os veszteség). Ezt a gallok csatlakozása kompenzálja, 1600 km

A célja nem Róma, hanem az itáliai szövetség szétrombolása

Karthágói győzelmek a Trasimenus-tónál (217) és Cannaenál (216) – a bekerítés mintapéldája, de a várt lázadás elmarad

Közben Hispániában római sikerek – Italica nevű colonia, Itáliában pedig felperzselt föld – Hannibál gondjai az utánpótlással és élelmezéssel

205 íj. P. Cornelius Scipio a konzul, aki a következő évben partra száll Észak-Afrikában

202: Záma – római győzelem

Feltételek: Karthago elveszíti Afrikán kívüli gyarmatait, csak Róma engedé-

lyével viselhet háborút, nem lehet zsoldosserege, 10 ezer talentum hadisarc

- A harmadik pun háború – Kr. e. 149–146
Még előtte Hispánia meghódítása (Hispania Citerior és Ulterior)
M. Portius Cato: Egyébként javaslom, hogy Karthagót romboljuk le.
146-ban ez meg is történik – Africa provincia létrehozása

A Földközi-tenger medencéjének meghódítása

- A Földközi-tenger medencéjének meghódítása – 133-ig, közte a legfontosabb a 3 makedón háború és a makedónok legyőzése

A provinciák

- Minden Itálián kívül elfoglalt terület, amelyet a Rómából kinevezett kormányzó irányít
- Kr. e. 81-től csak propraetorok vagy proconsulok lehetnek a provinciák irányítói
- Csapatokat irányít, adót szed, perekben dönt
- Fizetést nem kap, de jövedelmező a tisztség
- Provinciák a köztársaság idején: Szicília, Szardínia, Hispania Citerior, Hispania Ulterior, Illiria, Makedónia, Africa, Asia, Gallia Narbonensis, Gallia Cisalpina, Cyrenaica (Kréta), Cilicia (Ciprus), Szíria

IV.2.3. A római köztársaság válsága

A társadalom a hódítások után

- nobilitas (szenátori rend) – politikai vezetők és hadvezérek, hatalmuk alapja földbirtok – *latifundium*
- lovagrend – kereskedelem és pénzügyek, adóbérlés, politikai tisztségeket nem tölthetnek be
- kisbirtokos parasztság, kézművesség (plebs)
- - proletariátus (Panem et Circenses) – a plebs elszegényedett része
- rabszolgák

A válság

- A kisparaszti gazdaságok tönkremenetele (hosszú háborúk, latifundiumok konkurenciája)
- A proletariátus felduzzadása

- A hadra fogható népesség csökkenése
- A rabszolgák számának növekedése (lázadások)
- A lovagrend politikai hatalomra való törekvése
- A köztársasági államszervezet problémái
- A szövetségesek és a latin jogúak elégedetlensége

Kísérletek a válság legyőzésére

- Kr. e. 133 Tiberius Gracchus (előkelő plebejus származás) néptribunus
Célja: a Licinius–Sextius-féle törvény felújítása, a nincsteleneknek 30 iugerum-os parcellák osztása
Ellenzőit a nép nyomásával félreállíttatja, elkezdődik a földosztás
Újból tribunusnak jelölteti magát (törvényellenes)
Megtámadják, megölik
- Caius Gracchus – Kr. e. 123-ban néptribunus
Felújította Tiberius törvényét, az állam kötelességévé tette a szegények gabonaellátását
Útépítések és Asia provincia megszervezése (lovagok és szegények érdeke)
Colonia alapítási terv Karthago területén (terv)
A római polgárjog kiterjesztése a latin jogúakra (terv)
Összecsapások, megölik

Marius reformjai és küzdelme Sullával

- Az északon (Alpok térsége, Illíria) és Afrikában (Numídia – Jughurta) elszenvedett vereségek sürgetővé teszik a hadsereg reformját
- Kr. e. 108–104: Caius Marius (homo novus) lesz a consul – sikerek Jughurta ellen
- Reformjai:
 - Manipulus-taktika helyett cohors-taktika (1 cohors 3 manipulusból áll – kb. 600 fő)
 - Zsoldossereg létrehozása
- Reformjainak következménye:
 - A zsoldosseregek felhasználása a politikai harcokban
 - Megnövekedik a szövetségesek súlya a hadseregben – polgárjogukért több háborút is vezetnek

- Aktuálissá vált, hogy a hadsereg támogatásával hosszabb időre egy-egy tehetőseges személy kezébe kerüljön a hatalom
- Ez csak a nobilitas ellenében történhetett meg
- Pártosodás: optimaták – populares (a szenátusi arisztokrácia helyett szélesebb alapokra a hatalmat)
- Állandósulnak a belháborúk, amelyek megtizedelték az elitet
- Az ellentétek Mithridatész pontuszi király miatt, aki lemészároltatja Asia provincia római-jait (Kr. e. 89) – a viszály oka: ki vezesse ellene a háborút
- A senatus embere: Sulla hadserege megszállja Rómát (Marius Afrikába menekül), Sulla pedig Mithridatész ellen vonul, győz
- Közben Marius elfoglalja Rómát és leszámol Sulla híveivel
- Kr. e. 87 – Marius (86-ban meghalt) visszatér Rómába és lemészároltatja ellenfeleit
- Kr. e. 82 – Sulla visszafoglalja Rómát s 79-ig diktatúra:
 - Proscriptio
 - Corneliusi törvények: a hivatali rendszer átalakítása, a szenátus létszámának felemelése (300-ról 600-ra), a néptribunusok jogkörének korlátozása (a vétójog megvonása, többi más tisztséget nem viselhet)
 - Veterántelepítési akció
 - 10 ezer rabszolga felszabadítása

A rabszolgák

- Hadifoglyokból, a kalózkodók által elhurcolt emberekből
- A legnagyobb rabszolgapiac Délosz szigetén volt
- A gazdája korlátlan tulajdona
- Munkájáért nem kellett bért fizetni, csupán a létszükségleteikről kellett tulajdonosaiknak gondoskodniuk
- Jogait tekintve nem számított embernek – „*beszélő szerszámnak*” tekintették
- Felelősségre vonhatók (halálos vétkek esetén keresztre feszítették őket)
- *Libertinusok* – *felszabadított rabszolgák, akik továbbra is hűséggel tartoztak volt gazdájuknak és viselték annak nevét*
- Alkalmazási területeik: a mezőgazdaságban, bányákban, mesteremberként, a hivatalokban, gladiátorok stb.
- Kr. e. 138 – szicíliai rabszolgázadás (200 000 ezer résztvevő)

- 104–101 – második szicíliai rabszolgalázadás
- Kr. e. 73–71 – Spartacus lázadása (Capua – Vezúv – a Pó völgye – Brundisium – Apulia)
- Legyőzői: Pompeius és Crassus Kr. e. 70-ben consulok lettek – néppárti intézkedések: a néptribunusok jogkörének visszaállítása, a lovagok helyzetének erősítése

IV.2.4. A polgárháborúk kora

Iulius Caesar felemelkedése

- Crassus és Caesar néppárti alapokon történő közeledése, majd a katonai sikerei (Kelet) után mellőzött Pompeius (sikerei a kalózok ellen) is társul
- Kr. e. 60 – titkos szövetség Caesar, Pompeius és Crassus között, cél a senatus háttérbe szorítása – *első triumvirátus*
 - - Caesar Caius Iulius: senatori rendből származott, de rokona Mariusnak, rákerül a proscibáltak listájára de elmenekül, 65-ben aedilis, 63-ban pontifex és praetor (majd megkapja Hispániát)
- Caesar 59-ben consul, s agrártörvényeivel földet juttat Pompeius veteránjainak, csökkenti az adóbérek összegét, Acta Diurna – 1. „politikai napilap”
- Öt évre megkapja Gallia Cisalpinát, Illíriát és Gallia Narbonensist
- Legyőzi a belgákat, 56-ra meghódítja teljes Galliát
- Eközben Rómában az optimaták veszik át a hatalmat
- 56-ban lucai találkozó: a triumvirek (+ 200 szenátor) megállapodása – Pompeius és Crassus consul lesz, majd megkapják Hispániát és Szíriát, Caesar pedig újabb 5 évre Galliát (11 legiója van már)
- Caesar harcai a germánok ellen, 56–54 között átkelt Britanniába
- 53 – Vercingetorix felkelése
- A triumvirátus fokozatos felbomlása (Crassus halála, Pompeius egyedüli consul)
- Caesar törekvése a 48-as consuli tisztségre – Pompeius törvényei a tisztségek megpályázásáról
- 49-ben átkel a Rubico folyón – Pompeius a Balkánra menekül
- 48-ra consullá választják
- 48 – pharszaloszi csata – egyiptomi kaland (XIV. Ptolemaiosz – Kleopátra)
- 47 – zelai csata (Veni, vidi, vici)

- Hazatérte után 46-ra consul
- 44-ben élethossziglani diktátor (helyettese M. Antonius, majd Lepidus), viseli a pontifex maximusi, a néptribunusi, az örökös censori tisztséget és az imperator titulust

Caesar állama

Rendszerszerű reformok

Cél a római polgárság megerősítése

- Megbocsátó az ellene forduló elittel szemben
- Csökkenti a rabszolgák jelentőségét (nem sorozza be őket a hadseregbe)
- Erősíti Róma és a provinciák kapcsolatát (római és latin jogok osztogatása)
- Egységesíti a pénzforgalmat (aranypénz, Ostia kiépítése)
- Földosztás a veteránoknak (de nem a nagybirtokok lefoglalása árán)
- Naptárreform
- Bellum gallicum, Bellum civilium
- Gyengéi: hiúság, nők, az ellenfelek és köztársasági hagyományok lebecsülése, Kr. e. 44 összeesküvés ellene, megölik
- Az összeesküvőknek nincs terük, s a nép nem áll melléjük

Octavianus és a második triumvirátus

- Caesar halála után a szenátusban megegyezés a diktatúra eltörléséről, Caesar intézkedéseinek érvényességéről – tkp. kompromisszum a merénylők és a Caesar-párt között
- Caesar végrendeletének (a proletárookra fejenként 300 sestertiust hagyott) hatására heves népmozgalom, Brutus és Cassius elmenekül
- Caesar veteránjai bosszút akarnak, Antonius és a kijelölt utód (Caius Iulius Caesar Octavianus) egymással verseng
- Kr. e. 43-ban a szenátus Caesar gyilkosai mellé áll, erre Octavianus hadseregével bevonul Rómába, s konzullá választják, majd Antoniusszal és Lepidusszal megköti a II. triumvirátust, és egy új törvénnyel 5 évre tejhatalmat szereztek (tisztségviselők kinevezése, törvényhozás, bíraskodás, földosztás)
- A szenátusi arisztokrácia az ellenfelük. A híres szónok, Ciceró írásai és beszédei (Philippikák) a triumvirátus, különösen Marcus Antonius ellen
- Istenné nyilvánítják Caesart (Octavianus „divi filius”)

- Proscriptiók szervezése (300 senator, 2000 lovas az áldozat)
- 42 – Philippi csata (2 ütközet – az elsőben Brutus győz Octavianus ellen, Antonius legyőzi Cassiust, a másodikban a triumvirek döntő győzelme – Brutus és Cassius halála)
- Kr. e. 40 – Brundisium, megegyezés: kelet Antoniusé, nyugat Octavianusé, Afrika Lepidusé, s Antonius feleségül vette Octaviát
- Antonius hadjárata a parthusok ellen, majd egyiptomi időszaka (a szerelmi szál mellett komoly érdek: Antoniusnak szüksége volt a parthusok ellen Egyiptomra, Kleopátrának pedig Róma támogatására)
- 32 – nyílt szakítás, igaz Róma formálisan Kleopátrának üzen hadat
- 31 – Actiumi csata, Agrippa (Octavianus legjobb hadvezére) győz, Octavianus a következő évben megy Antonius után Egyiptomba
- Kr. e. 27-ben lemond a hatalomról, bejelenti a köztársaság helyreállítását. Ezt követően a senatus különböző tisztségekkel, címekkel ruházza fel: augustus, életfogytiglani tribunus (szent és sérthetetlen a személye), princeps senatus, censor (ő állítja össze a szenátus névsorát)
- Neve: Imperator Caesar Augustus divi filius

IV.3. A császárság kora

- 1. korszak: principátus (Kr. e. 27 – 282-ig)
Álcázott egyeduralom a köztársasági intézmények (szenátus, magisztrátusok) formális működése mellett
- 2. korszak: dominátus (282–476)
Nyílt egyeduralom, a császár a hadseregre és a szakképzett bürokráciára támaszkodik

IV.3.1. A principátus időszaka

- Lényegében katonai diktatúra
- A köztársasági intézményrendszer marad, de olykor csak formálisan
- Mellette császári bürokrácia (főleg pénzügyek, külpolitika és a császári provinciák irányításában kap szerepet)
- A népgyűlés szerep nélküli, a senatus a császár kezében
- A consuli (több pár) és censori hivatalok is csak formálisak
- Császári (legatusok) és szenátusi provinciák (prokonzulok, propraetorok). Ez utóbbiak a régebben meghódított, békés térségek
- A tartományi városok kereskedelmi és romanizáló szerepe
- Hadsereg: 25 legio – a többi letelepíti – a határ menti provinciákban állomásoznak (önkéntes rómaiak), főparancsnoka a császár. A libertinusokat főleg a flottánál, a provinciák lakóit a kisegítő alakulatokba osztják be
- Később a légiókba már kizárólag csak provinciabelieket soroznak be – ami nekik út volt a római polgárjoghoz
- A katonacsászárok idején emelik a légiók számát (33), megnyílik előttük az út a lovagi rendbe való felemelkedéshez, de lazul a fegyelem
- S a hadsereg egyre inkább saját érdekeit követi

Augustus politikája és a trónutódlás

- Hatalma alapját a hadsereg (főleg a pretoriánus testőrség) jelenti
- Fő jelszava: Pax Romana
- Intézkedései:
 - A lovagrend támogatása (nagyobb szerepet kaptak a hadseregben, s közülük kerültek ki a provinciákat irányító legatusok)

- Házassági törvények (a család megszilárdítása)
- A szegények gabonaellátása (kb. 200 ezer kap ingyengabonát)
- Munkalehetőségek és szórakozás biztosítása
- Cél a természetes határok kialakítása: Raetia, Norricum, Pannonia, Moesia provinciák megszervezése
- Kr. u. 9. – teutoburgi vereség (Quintilianus Varrus helytartó)
- A császári cím ugyan örökletes, de ritka a természetes trónutódlás
- Általában fogadott fiú, akit címekkel halmoz el, s hivatalosan is trónörökössé nyilvánít. Döntő a hadsereg. Az kiálltja ki, s a senatus csak jóváhagyja
- Kr. u. 14-ben halt meg: a hatalom mostohafia – Tiberius – kezébe kerül

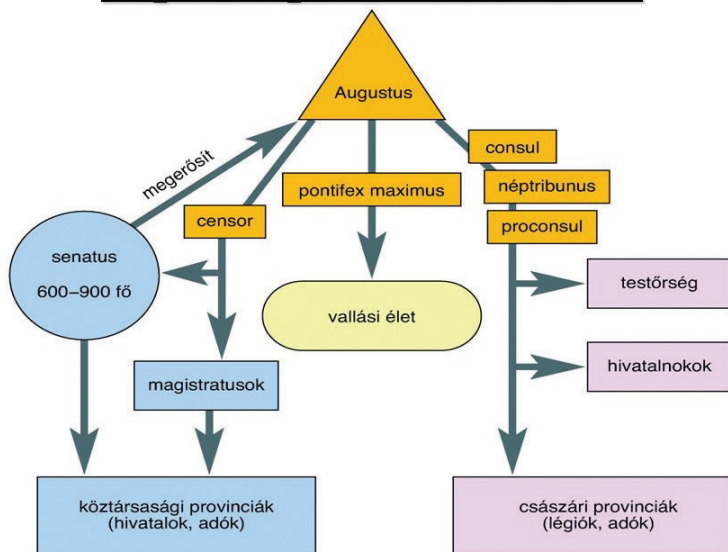
A principátus dinasztiái és legfontosabb uralkodói

- Iulius–Claudius-dinasztia (14–68)
 - *Tiberius* (sikeres hadvezér, Augustusi külpolitikájának folytatása, Capri szigete, helyette testőrparancsnoka, Seianus irányít), *Caligula* (örület, nagyzási mánia és a kincstár kimerítése), *Claudius* (császári hivatalnokszerkezet, állami posta, hadjárat Britanniába), *Nero* (politikai gyilkosságok, tömeges kivégzések, tűzvész – 64, keresztényüldözések, zsidó felkelés – F. Vespasianus veri le 66-ban)
- Flaviusok (69–96)
 - *Vespasianus* (a kincstár gondjainak megoldása, császári földtulajdon kiterjesztése, polgárjogok adományozása, romanizáció, Colosseum, Jeruzsálem lerombolása – 70), *Titus*, *Domitianus* (dominus et deus cím, keresztényüldözés)
- Antoninusok (96–192) – „jó császárok”, a köztársasági hagyományok erősítése és stabilitás
 - *Traianus* (Dacia meghódítása – Decebal, háború a Parthus Birodalom ellen, ekkor a legnagyobb a Római Birodalom, dáko-román kontinuitás elmélete), *Hadrianus* (Bar-Kochba-felkelés – a zsidók kitiltása Jeruzsálemből, az egész birodalomra kiterjedő cs. bürokrácia kiépítése, limes mint egységes védelmi vonal), *Marcus Aurelius* (kvádok és markomannok elleni háborúk /Brigetio/, Laugaritio, Elmélkedések – sztoicizmus), *Commodus* – a „Födre szált Herkules” (*Gladiátor!*)
- Katonacsászárok (192–284) problémák: keleten (parthusok), északon (germánok), Al-Duna (gótok)

- *Septimius Severus* (Pannónia császári legatusa, a hadsereg megerősítése, de a hadsereg egyre inkább önálló erőként lép fel; a lakosság ingyenmunkákra kényszerítése), *Caracalla* (212 – polgárjog a birodalom minden lakosának – csak a fegyverrel meghódítottak nem kaptak – a polgárjog értékének csökkenése), *Aurelianus* (Dacia kiürítése, védelmi rendszer a városok köré)

9. ábra: a principátus rendszere

A principátus rendszere

Gazdasági és társadalmi változások a principátus korában

- Gazdaság:
 - A latifundiumok immár nem kisbirtokok halmazai, de egy tagból álló nagybirtokok
 - Az első jelei annak, hogy a rabszolgamunka helyett olykor kifizetődőbb szabadokat alkalmazni – kialakul a colonus-rendszer (kezdetben a latifundium központjában rabszolga, kívül colonus)
 - A provinciákról beáramló termékek miatt Itália mezőgazdasága visszaesik
- Fellendülő kereskedelem (eltörlik a belső vámokat), melynek központja Ostia

(Borostyánút, indiai tengeri kereskedőút), de Itália az iparban is elveszítette vezető szerepét

- A rabszolgaértés válsága (a fejlettebb eszközökhöz nem alkalmasak, a hódítások leálltával kevesebb van)
- A katonacsászárok idején a külső támadások által veszélyeztetett provinciák lakossága menekül, nem művelik a földet – válság az élelmiszerellátásban
- Honostiores (tekintélyesek)
 - Senatori rend (1 millió sestertius és császári kinevezés)
 - Lovagrend (400 ezer sestertius és császári kinevezés, főleg hivatalnokok és katonai vezetők)
 - Curialisok (az önkormányzattal rendelkező városok irányítói)
- Humiliores (közrendűek)
 - Római plebs
 - Vidéki iparosok
 - Szabad parasztok és kisbérlők (colonusok)
- Rabszolgák (egyre több törvény védi őket, s gyakori a felszabadítás)

Közigazgatás

- Municipium és colonia (önigazgatású városok) – provinciák – központi kormányzat

IV.3. 2. A dominátus időszak

284-től

Diocletianus – a kormányzás reformja

- Hatalommegosztás Maximinusszal és két caesar-rangú társcaesárral – tetrarchia (négyesuralom)
- 100 tartomány, amelyek 12-sével diocésisbe (kerületbe), élén a vicarius
- A hadsereg felduzzasztása 60 légióra (40 helyett) – elhelyezkedésük: egy rész a limes mellett, a többi bent vár
- Adóreform
- A kereszténység visszaszorítására tett kísérlet – Jupiter kultusza
- Új pénzrendszer: aureus, argenteus, denarius

Constantinus (Nagy Konstantin)

- 312: Mulvius-híd („e jelben győzni fogsz”),
- 324: Constantinus egyeduralkodó, központosítás

- 331: Constantinopolis (Konstantinápoly) alapítása – a birodalom súlypontja keletre tolódik
- A császári bürokrácia erősítése
- Tovább folytatódik a hadsereg barbarizálódása
- Új pénz, a solidus bevezetése, a kereskedők és városlakók megadóztatása, a colonusok röghöz kötése
- Valláspolitikája – constantinusi fordulat (a kereszténység üldözöttből államilag támogatott egyházzá vált)
 - 313 – Milánói ediktum
 - 325 – Niceai zsinat: a homousius /egylényegűség/ dogmájának elfogadása
 - Eretnekek és ortodoxok (igazhitűek)
 - A hagyományos vallások lassú háttérbe szorítása

Julianus Apostata – a pogányság visszaállításának kísérlete

- Trónviszályok
- Valaentianus és társcsászára, Valens
- Ekkor tűnnek fel a gótok

A kereszténység

Kialakulása Palesztinához é a zsidó néphez köthető, tkp. egy zsidó szektaként jön létre

- 1. Helyszín: Palesztina – Kr. e. 1. századtól a Római Birodalom részeként – de belső önállósággal – működik a zsidó állam. Kr. u. 4-ig Nagy Heródes az uralkodó

Kr. u. 6-tól közvetlenül is római irányítás alá került, élén a perfectus Iudeae. Kr. u. 26–36 között Pontius Pilatus tölti be. Claudius óta procurator áll Palesztina élén

- A zsidóság helyzete: részben Palesztinában, részben diaszpórában él
- Hit a Messiásban (a megváltó Dávid családjából származó király, hadvezér lesz)

Szekták a zsidóságon belül

- Farizeusok: szőrszálhasogató módon ragaszkodni a törvényekhez
- Esszénusok: elzárt közösségek, vagyoni közösség, a Messiás közeli eljövetele (közéjük tartozott Keresztelő János)
- Az első keresztények azok a zsidók, akik Jézust elfogadják Messiásnak
- Jézus személyisége és tevékenysége

- Forrásai: Az Újszövetség könyvei (görög nyelvűek, kanonizált és apokrif könyvek): evangéliumok, Apostolok cselekedetei, levelei, Apokalipszis könyve
- A kereszténység tanítása: egyetemes szeretet, megváltás, megbocsátás, tevékeny szeretet, belső tisztaság

A kereszténység elterjedése

- Szent Pál (Saul) szerepe: kiterjesztés a pogányokra – Kr. u. 50 első zsinat
- De a kereszténység s a zsidó vallás még évtizedig nehezen választható szét
- Az egyházszervezet kialakulása:
- Kezdetben nincs, a 2. századtól kezdődött az újszövetségi iratok összegyűjtése és kanonizálása. A közösségek életet az episzkoposzok (püspökök) irányítják. Ezek tanácskozása a zsinat (Róma püspöke sokáig nem válik ki – 6. század)
- A püspökök segítői a presbiterek. Kialakul a liturgia. Agapé

A kereszténység és a római állam

- A misztériumvallások népszerűsége (Ízisz- és Mithrasz-kultusz) – Róma a város kapuin kívül tolerálja
- A kereszténység is katakombákban, városszéli házakban
- Kr. e. 64 – római tűzvész, Néro keresztényüldözése, de a principátus korában csak Domitianus idején üldözik őket
- Diocletianus keresztényüldözése (azok nem ismerik el isteni mivoltát), illetve a megtérők számára büntetlenség ígérete, szentélyrombolások – kudarc
- Constantinus (Mulvius-híd, 313 – milánói ediktum – cél egységes és ellenőrzött egyház, niceai zsinat – innentől kezdve a császárok gyakran beavatkoznak az egyház ügyeibe)
- Julianus (Apostata) – a régi istenek tiszteletének kötelezővé tétele – sikertelen
- Theodosius – 394: „egy igaz katolikus vallás” –a kereszténység államvallás lesz

A népvándorlás és a Római Birodalom bukása

A népvándorlás

- A 4–9. század közötti észak-déli és kelet-nyugati irányú népmozgás (utolsó momentuma épp a magyar honfoglalás)

- Okai: a belső ázsiai sztyepp kiszáradása (2–3. sz.) és a hunok mozgásba lendülése – dominóelv
- A germánok (a nemzetségfők erős katonai kísérettel rendelkeznek, s a törzsek a zsákmány reményében gyakran szövetkeznek törzsszövetségbe, már ekkor megkezdődik áttérésük az ariánus kereszténységre) déli irányú elmozdulása is részben a felmelegedés miatt, másrészt zsákmányszerzés is
- Már a principátus időszakában is vannak előzményei (kelta, frank, gót stb. betörések)
- 375: hun betörés Európába

A birodalom kettéosztása és a népvándorlás

- A 4. sz. második felében már 2 uralkodó áll a Római Birodalom élén:
- Valentinianus a birodalom nyugati felét, testvére, Valens a keleti felét (Konstantinápoly központtal irányítja)
- Vizigótok: 376 bebocsátást kérnek a birodalomba, Valens beengedi (cserében védjék a birodalmat) – de fellázadnak, 378 Hadrianapolis (későbbi nevén Drinápoly, Edirne) – a vizigótok nagy győzelme Valens felett
- Theodosius – az utolsó császár, aki a teljes birodalmat irányítja
- A gótokat szövetségesnek ismeri el és Trákiában telepíti le, adómentesség és magas zsold a határvédelemért
- 395: végleg kettéosztja a birodalmat:
- Nyugatrómai Császárság: Honorius (mellette a lovasság parancsnoka, Stilichió, az erős ember) és Keletrómai Császárság: Arkadius
- Míg a keleti rész stabil, a nyugati részt egyre több támadás éri:
- A nyugat központja Ravenna lesz
- 406: alán, burgund, vandál betörés – foederati (szövetséges) – övük a nyugati rész 1/3-a (Gallia és Hispánia)
- 410: a nyugati gótok betörnek Itáliába és kifosztják Rómát, majd Galliába vonulva Toulouse központtal államot hoznak létre (Theodorik)
- Velük egy időben államot alapítanak a burgundok és Afrikában a vandálok
- A legnagyobb veszélyt a hunok jelentik, akik 420 körül érik el a birodalom határait, törzsszövetségük központja a K-M
- Attila (434–453) először a keleti felet támadja, de II. Theodosius pénzzel nyugat felé fordítja

- 451- catalaunumi csata – Aetius nyerte
- 455 – vandál támadás Róma ellen
- 476 – Odoaker, az itáliai hadsereg germán parancsnoka fogságba vetette Romulus Augustulust (az utolsó nyugati császárt), s behódolt a keleti uralkodónak, Zénónnak
- A nyugati uralkodó csak Rex Italiae (Itália királya) marad

Ezzel a Római Birodalom megszűnt létezni

V. Függelék (néhány fontosabb forrás szövege)

V.1. Hammurapi törvényei (részletek)

1.§. Ha awelum awelumot bevádolván, gyilkosság vádját emelte ellene, de rá nem bizonyította: vádlója öllessék meg.

2.§. Ha awelum varázslás vádját emelte awelum ellen, de rá nem bizonyította: az, aki ellen a varázslás vádja emeltetett, folyam[próbá]ra menjen, s a folyóba merüljön, ha a folyó elragadta őt: vádlója vegye birtokba házát; ha pedig ezt az awelum-ot a folyó tisztázta, úgy, épen maradt: az, aki ellene a varázslás vádját emelte, öllessék meg, aki pedig a folyóba merült, vádlója házát vegye [birtokba].

5.§. Ha egy bíró az ítéletet megítélte, a döntést eldöntötte, s a pecsétes okmányt kiállította, utóbb pedig ítéletét megváltoztatta: erre a bíróra az általa hozott ítélet megváltoztatását bizonyítsák rá, s ez esetben a szóban forgó peres követelést tizenkétszeresen fizesse meg, s ezenfelül bírói székéből a nyilvánosság előtt távolítsák el őt úgy, hogy oda vissza ne térhessen s a bírakkal per alkalmával [többé] ne üljön együtt.

6.§. Ha egy awelum az isten vagy a palota tulajdonát ellopta: ez az awelum öllessék meg; ugyanúgy: az, aki lopott holmit kezéből átvette, öllessék meg.

8.§. Ha egy awelum akár szarvasmarhát, akár juhot, akár szamarat, akár disznót vagy akár hajót lopott, ha az az istené, ha az a Palotái: harmincszorosan adja vissza; ha az muskenum tízszeresen térítse vissza; ha a tolvajnak adnivalója nincs öllessék meg.

14.§. Ha egy awelum egy awelum kiskorú fiát ellopta: öllessék meg.

15.§. Ha egy awelum akár a palota rabszolgáját, akár a palota rabszolganőjét, akár muskenum rabszolgáját, akár muskenum rabszolganőjét a városkapun kivezette: öllessék meg.

16.§. Ha egy awelum a szökött rabszolgát vagy rabszolganőt, amelyik a palotái vagy muskenum-é, házában rejtegetvén a nagirum kihirdetésére nem vezette elő: e ház gazdája öllessék meg.

117.§. Ha egy awelumot “kötelezettség kényszerített” s ezért feleségét, fiát vagy leányát pénzért eladta, vagy akár “[adóssági] szolgálatra” engedte át, három évig megvásárlójuk vagy “[hitelező] gazdájuk” házában dolgozzanak, s a negyedik évben felszabadulásuk eszközöltessék.

128.§. Ha egy awelum feleséget vévén, szerződést róla nem kötött: ez a nő egyál-

talán nem [tekinthető] feleségnek.

129.§. Ha egy awelum felesége más férfival fektében éretett: megkötözvén vessék őket a vízbe. Ha az asszony ura életben hagyja feleségét: a király is életben fogja hagyni szolgáját.

143.§. Ha [a nő] nem volt gondos, “eljárogatott”, házát, “szétszórta”, és férjét “megkevesbitette”: ezt az asszonyt vessék vízbe.

196.§. Ha egy awelum, “awelum fiának” szemét elpusztította: pusztítsák el az ő szemét.

197.§. Ha awelum csontját törte el: törjék el az ő csontját.

199.§. Ha awelum rabszolgájának szemét pusztította el, vagy awelum rabszolgájának csontját törte el: [a rabszolga] árának felét fizesse le.

200.§. Ha awelum vele egyenlő rangú, awelum fogát ütötte ki: üssék ki az ő fogát.

201.§. Ha muskenum fogát ütötte ki: 1/3 manum ezüstöt fizessen.

V.2. Hérodotosz a perzsák szokásairól

A perzsák minden más népnél hamarabb veszik át az idegen szokásokat. Méd divatú ruhákat viselnek, a háborúban pedig egyiptomi páncélt, mert úgy találták, mindkettő szebb, mint az ő viseletük. Az élvezet minden formáját magukévá teszik, ha a fülükbe jut; így tanulták meg a hellénektől a fiúszerezmet. Minden férfinak több törvényes felesége van, de még annál is több ágyasa.

A háborúban tanúsított vitézség után a férfiúi kiválóság legfőbb jele náluk az, ha valaki minél több gyermeket nemzett. Akiknek a legtöbb gyermekük van, azoknak a király minden évben ajándékot küld, mert úgy tartják, erejük alapja a nagyszámú népesség. A gyermeküknek öt éves koruktól a huszadik évükig csupán három dolgot kell megtanulniuk: a lovaglást, a nyilazást és az igazmondást. Amíg a fiú nem tölti be az ötödik évét, nem mutatkozhat az apja előtt, s az asszonyok között kell élnie. Ennek oka pedig az, hogy az apát ne gyötörje a gyász, ha a fiú még kiskorában meghalna.

V.3. Plutarkhosz Drakón törvényeiről

Mindenekelőtt Drakón törvényeit érvénytelenítette szigorúságuk és a kiszabott büntetések súlyossága miatt, csak a gyilkosságért járó halálbüntetést hagyta meg. A drakóni törvények értelmében halálbüntetéssel sújtották a legcsekélyebb bűncselekményeket is. Így a munkakerülők, a zöldség- és gyümölcsstolvajok ugyanolyan

büntetést szenvedtek el, mint a templomrablók és a gyilkosok. Később sokszor idézték Démadész bírálatát, hogy Drakón nem tintával, hanem vérrel írta törvényeit. Mikor megkérdezték tőle, miért sújtott halálbüntetéssel oly sok vétséget, Drakón állítólag azt felelte, hogy szerinte a kis bűnök is megérdemlik a halálbüntetést, a nagyobbakra pedig nem talált súlyosabbat.

V.4. Hérodotosz leírása a marathoni csatáról

Az athéniak felsorakoztak az ütközetre, mégpedig a következő hadrendben. A jobbszárnyat Kallimakhosz, a polemarkhosz vezette, akkoriban ugyanis az volt a szokás az athéniaknál, hogy a jobbszárnyat mindig a polemarkhoszra bízták. Ő állt tehát az élen, s mögötte sorakoztak fel egymás mellett, meghatározott sorrendben a phülék, legvégül pedig balszárnyon a plataiaiak álltak. Ez óta az ütközet óta az athéniak négyévenként tartott nagy ünnepén az áldozat bemutatásakor az athéni hírnök nemcsak az athéniakért fohászkodik az istenhez, hanem a plataiaiakra is áldást kér. Az athéni csapatok Marathónnál úgy helyezkedtek el, hogy arcvonaluk éppen olyan hosszú volt, mint a médeké, a középső részre azonban csak néhány sor mélységben jutott ember. Ez volt tehát a legsebezhetőbb pontjuk, s erejük a két szárnyra tömörült.

112. Amikor a csapatok is elfoglalták a kijelölt helyüket, és az áldozati előjelek is kedvezőek voltak, az athéniak rohamra indultak, és futólépésben közeledtek a barbárokhoz. A két sereg között mintegy nyolc sztadion volt a távolság. A perzsák meglátták a futva közeledő athéniakat, és felkészültek az ellenállásra, de közben szentül hitték, hogy az athéniak megőrültek, és a vesztükbe rohannak, hogy ilyen kis sereggel, íjászok-lovasok nélkül rájuk támadnak. Ezt gondolták a barbárok, az athéniak azonban zárt csatarendben vonultak, és példás hősiességgel harcoltak. Tudomásunk szerint ők voltak az első hellének, akik rohammal támadtak az ellenségre, és akik nem ijedtek meg a méd ruhák és viselőik láttára. Mert egészen addig a médek nevének pusztá említésére is rémület fogta el a helléneket.

113. Hosszú ideig tusáztak Marathónnál. Középen, ahol maguk a perzsák és a szakák harcoltak, a barbárok voltak fölényben, és áttörvén a hellén arcvonalat, a szárazföld belseje felé kezdték szorítani a helléneket, a két szárnyon azonban az athéniak és a plataiaiak kerekedtek felül. Előnyös helyzetükben a megfutamított ellenséget menekülni hagyták, a két szárnyegyesült és azokra támadt rá, akik korábban középen áttörték az athéni csatasort. Itt is az athéniak győztek. A perzsák menekültek, ők a nyomukba eredtek és addig kaszabolták őket, amíg a tengerhez

nem értek, ahol – megpróbálván tűzbe borítani – megtámadták a hajókat. [...] 115. Az athéniak kezére két hajó jutott. A többivel a barbárok ... körbehajózták a Szunion-hegyfokot, abban bízva, hogy megelőzik az athéniakat, és beveszik a városukat. [...]

116. Az athéniak pedig hanyatt-homlok rohantak vissza, hogy városuk ne álljon védtelenül, és sikerült is megelőzniük a barbárokat. A marathóni Héraklész-szentélytől jöttek és a künszargészi Héraklész-szentélynél vertek táborot. A barbár hajóhíd Phaléronig nyomult előre, mert akkoriban az volt az athéniak kikötője, ott horgonyt vetettek, kisvártatva hazaindultak Ázsiába

V.5. Augustus önéletírása (részletek)

1. Tizenkilenc éves koromban a magam elhatározásából és a magam költségén (*privato consilio et privata impensa*) hadsereget szerveztem, melynek segítségével a párturalomtól szorongatott államot (*rem publicam a dominatione factionis oppressam*) felszabadítottam. Ezen a címen a *senatus* kitüntető határozatával tagjai közé választott C. Pansa és A. Hirtius *consulsága* alatt (i. e. 43), mégpedig úgy, hogy véleményemet a volt *consulokkal* együtt adhattam elő, és *imperiummal* ruháztam fel. *Propraetoriminőségemben* engem és a *consulokat* bízott meg azzal, legyen gondunkra, hogy az állam semmi kárt ne szenvedjen (*res publica ne quid detrimenti caperet*). Anép pedig ugyanebben az évben, miután a háború során mindkét *consul* elesett, *consullás* és *triumvirrét* választott az állam ügyeinek rendbehozatalára (*rei publicae constituendae*).

2. Atyám gyilkosainak istentelen tettét (*facinus, daefir pa*) törvényes ítélettel megtörtoltam: száműztem, majd mikor fegyverrel támadtak az állam ellen, nyílt csatában kétszer is legyőztem őket. 3. Nem egyszer viseltem hadat szárazon és vizen, belső és külső ellenség ellen (*bella civilia et externa*), az egész földkerekségen, és győzelmeim után minden kegyelmet kérő polgárnak megkegyelmeztem. Az idegen népeket (*externas gentes*) sem irtottam ki, ha biztonságunk veszélyeztetése nélkül (*tuto*) meg lehetett nekik bocsátani, inkább megoltalmaztam. Körülbelül 500 000 római polgár tette le kezembe az esküt (*sub sacramento fuerunt*). Ezek közül szolgálati éveik leteltével *coloniákba* telepítettem vagy *municipiumaikba* visszabocsátottam több, mint 300 000-et. Valamennyiük számára földet utaltam ki (*agros adsignavi*), vagy katonáskodásuk jutalmául pénzt adtam. Hajót zsákmányoltam hatszázat, a három evezősorosaknál kisebbeken kívül. 4. Kétszer vonultam be *ovatio-val* (*ovans triumphavi*), háromszor ünnepélyes *diadalmenetben* (*egi curulis triumphos*), és hu-

szonegyszer kiáltottak ki imperatorrá. A senatus több triumphust is szavazott meg számomra, de én nem fogadtam el. Az egyes háborúk során tett fogadalmaim beváltásául az engem megillető vesszőnyalábokról a babért a Capitoliumon helyeztem el. Az általam, vagy az én auspiciumaimmal legátusaim által szárazon és vizen elért sikerek miatt a senatus ötvenötször rendelt hálaadást a halhatatlan isteneknek. A napok száma pedig, amelyeken senatusi határozat alapján hálaadó istentiszteleteket tartottak, 890 volt. Diadalmeneteimen kilenc király, vagy királyi sarj vonult fel szekereim előtt. Tizenháromszor voltam consul, mikor ezeket írtam, és harminchétszer nyertem el a tribunusi hatalmat (tribunicia potestas). 5. A dictaturát, amelyet a nép és a senatus mind távollétemben, mind jelenlétemben megszavazott, M. Marcellus és L. Arruntius consulsága alatt (i. e. 22) nem fogadtam el. Nem utasítottam azonban vissza a nagy ínség idején a gabonaellátásról való gondoskodást (curatio annonae). Ezt a tisztemet úgy láttam el, hogy az egész polgárságot saját költségemen és gondoskodásommal néhány napon belül megszabadítottam a félelemtől és a fenyegető veszélytől. Az akkor egyszer-smindenkorra felajánlott consulságot szintén nem fogadtam el.

6. M. Vinicius és Qu. Lucretius, majd P. Lentulus és Cn. Lentulus, harmadszor pedig Paullus Fabius Maximus és Qu. Tubero consulsága alatt (i. e. 19, 18 és 11) a senatus és a római nép egyetértőleg megbízott azzal, hogy korlátlan hatalom birtokában, egyedül legyek a törvények és az erkölcsök felvigyázója (curator legum et morum summa potestate), de én egy olyan tisztséget sem fogadtam el, amelyet az ősök szokása ellenére (contra morem maiorum) ruháztak rám. Azt, aminek végrehajtására a senatus megkért, tribunusi felhatalmazásom birtokában hajtottam végre. Ebben a hatáskörben magam kértem öt ízben a senatustól hivatali társat, és meg is kaptam. 7. Tíz esztendőn keresztül egyfolytában voltam az államügyek rendbehozatalára szervezett háromtagú bizottság tagja (triumvirum rei publicae constituendae). A senatus feje (princeps senatus) voltam addig a napig, amikor ezeket leírtam, negyven éven keresztül. Pontifex maximus, augur, a kultusz felügyeletére rendelt 15-tagú bizottság (XV virum sacris faciundis) és a héttagú epwZo-testület tagja, frater arvalis, sodalis Titius és fetialis voltam.

V.6. Máté evangéliuma (részlet)

Amikor megvirradt, a főpapok és a nép vénei valamennyien azt a határozatot hozták Jézus ellen, hogy halálra juttatják. ²Azután megkötözték, elvitték és átadták

Pilátusnak, a helytartónak.³ Amikor pedig Júdás, aki őt elárulta, látta, hogy elítélték, megbánta tettét, visszavitte a harminc ezüstöt a főpapoknak és a véneknek,⁴ és ezt mondta: „Vétkeztem, mert ártatlan vért árultam el.” De azok ezt mondták: „Mi közünk hozzá? A te dolgod.”⁵ Erre ő a templomba hajítva az ezüstöket, eltávozott, ment és felakasztotta magát.⁶ A főpapok pedig felszedték az ezüstöket, és így szóltak: „Nem szabad ezt a templom kincséhez tennünk, mert vérdíj.”⁷ Aztán határozatot hoztak, és megvásárolták belőle a Fazekasmezőt, az idegenek számára temetőnek.⁸ Ezért hívják ezt a mezőt a mai napig is Vérmezőnek.⁹ Ekkor teljessé lett Jeremiás próféta mondása: „És vették a harminc ezüstöt, a felbecsültnek árát, akit Izráel fiai ennyire becsültek,¹⁰ és odaadták a Fazekasmezőért, ahogyan megparancsolta nekem az Úr.”¹¹ Jézust pedig a helytartó elé állították, aki ezt kérdezte tőle: „Te vagy a zsidók királya?” „Te mondd” - válaszolta neki Jézus.¹² De mikor a főpapok és a vének vádolták, semmit sem válaszolt.¹³ Akkor így szólt hozzá Pilátus: „Nem hallod, mi mindent vallanak ellened?”¹⁴ Jézus azonban nem felelt egyetlen szavára sem, úgyhogy a helytartó nagyon elcsodálkozott.¹⁵ Ünnepenként a helytartó szabadon szokott bocsátani a sokaságnak egy foglyot, akit ők kívántak.¹⁶ Volt pedig akkor egy nevezetes foglyuk, akit Barabbásnak hívtak.¹⁷ Amikor tehát összegyűltek, Pilátus ezt kérdezte tőlük: „Mit akartok, melyiket bocsássam nektek szabadon: Barabbást vagy Jézust, akit Krisztusnak mondanak?”¹⁸ Tudta ugyanis, hogy Jézust irigységből szolgáltaták ki neki.¹⁹ Mikor pedig a bírói székben ült, felesége ezt üzenté neki: „Ne avatkozz ennek az igaz embernek a dolgába, mert sokat szenvedtem ma álmomban miatta.”²⁰ A főpapok és a vének azonban rávettek a sokaságot, hogy Barabbást kérjék ki, Jézust pedig vesztítsék el.²¹ Erre a helytartó újra megkérdezte őket: „Mit kívántok, a kettő közül melyiket bocsássam nektek szabadon?” Azok ezt mondták: „Barabbást.”²² Pilátus így szólt hozzájuk: „Mit tegyek akkor Jézussal, akit Krisztusnak mondanak?” Mindnyájan így kiáltották: „Feszítsék meg!”²³ Azután ezt kérdezte: „De mi rosszat tett?” Azok pedig még hangosabban kiáltottak: „Feszítsék meg!”²⁴ Amikor Pilátus látta, hogy nem ér el semmit, sőt a forrongás még nagyobb lesz, vizet hozatott, megmosta kezét a sokaság szeme láttára, és így szólt: „Ártatlan vagyok ennek az igaz embernek a véréből. Ám ti lássátok!”²⁵ Az egész nép így kiáltott: „Szálljon ránk és gyermekeinkre az ő vére!”²⁶ Akkor szabadon bocsátotta nekik Barabbást, Jézust pedig megostoroztatta, és kiszolgáltatta, hogy feszítsék meg.²⁷ Akkor a helytartó katonái magukkal vitték Jézust a helytartóságra, és köré gyűjtötték az egész csapatot.²⁸ Levetkőztették, bí-

borszínű köpenyt adtak rá,²⁹ tövisből font koronát tettek a fejére, nádszálat adtak a jobb kezébe, és térdet hajtva gúnyolták őt: „Üdvözlégy, zsidók királya!”³⁰ Azután leköpték, elvették tőle a nádszálat, és a fejéhez verték.³¹ Miután kigúnyolták, levették róla a köpenyt, felöltöztették a saját ruhájába, és elvitték, hogy keresztre feszítsék.³² Kifelé menet találkoztak egy cirénei emberrel, akinek Simon volt a neve: ezt arra kényszerítették, hogy vigye a keresztet.³³ Amikor arra a helyre értek, amelyet Golgotának, azaz Koponya-helynek neveznek,³⁴ epével kevert bort adtak neki inni. De amikor megízlelte, nem volt hajlandó meginni.³⁵ Miután megfeszítették, sorsvetéssel megosztották ruháin;³⁶ azután leültek ott, és őrizték.³⁷ Feje fölé függesztették az ellene szóló vádat, amely így szólt: EZ JÉZUS, A ZSIDÓK KIRÁLYA.³⁸ Vele együtt feszítettek keresztre két rablót is, az egyiket a jobb, a másikat a bal keze felől.³⁹ Akik elmentek mellette, a fejüket csóválva káromolták,⁴⁰ és ezt mondták: „Te, aki lerombolod a templomot, és három nap alatt felépíted, mentsd meg magadat, ha Isten Fia vagy, és szállj le a keresztről!”⁴¹ Hasonlóan a főpapok is gúnyolódva mondták az írástudókkal és a vénekkel együtt:⁴² „Másokat megmentett, magát nem tudja megmenteni. Ha Izráel királya, szálljon le most a keresztről, és hiszünk benne!”⁴³ Bízott az Istenben: szabadítsa meg most, ha akarja; hiszen azt mondta: Isten Fia vagyok.”⁴⁴ A vele együtt megfeszített rablók is ugyanígy gyalázták.⁴⁵ Tizenkét órától kezdve három óráig sötétség lett az egész földön.⁴⁶ Három óra tájban Jézus hangosan felkiáltott: „Éli, éli, lamá sabaktáni!” azaz: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?”⁴⁷ Néhányan az ott állók közül, akik hallották ezt, így szóltak: „Illést hívja.”⁴⁸ Egy közülük azonnal elfutott, hozott egy szivacsot, megtöltötte ecettel, nádszállra tűzte, és inni adott neki.⁴⁹ A többiek pedig ezt mondták: „Hadd lássuk, eljön-e Illés, hogy megmentse.”⁵⁰ Jézus pedig ismét hangosan felkiáltott, és kilehelte lelkét.⁵¹ És íme, a templom kárpitja felülről az aljáig kettéhasadt, a föld megrendült, és a sziklák meghasadtak.⁵² A sírok megnyíltak, és sok elhunyt szentnek feltámadt a teste.⁵³ Ezek kijöttek a sírokból, és Jézus feltámadása után bementek a szent városba, és sokaknak megjelentek.⁵⁴ Amikor pedig a százados és akik vele őrizték Jézust, látták a földrengést és a történeteket, nagyon megrémültek, és így szóltak: „Bizony, Isten Fia volt ez!”⁵⁵ Volt ott sok asszony is, akik távolról figyelték mindezt. Ezek Galileából követték Jézust, és szolgáltak neki.⁵⁶ Köztük volt a magdalai Mária és Mária, a Jakab és József anyja, valamint a Zebedeus fiainak anyja.⁵⁷ Amikor beesteledett, eljött egy Arimátiából való gazdag ember, név szerint József, aki maga is tanítványa volt Jézusnak.⁵⁸ Ez

elment Pilátushoz, és elkérte Jézus testét. Erre Pilátus megparancsolta, hogy adják ki neki.⁵⁹József elvitte a testet, tiszta gyolcsba göngyölte,⁶⁰és helyezte a maga új sírjába, amelyet a sziklába vágatott. A sír bejáratához egy nagy követ hengerített, és eltávozott.⁶¹Ott volt pedig a magdalai Mária és a másik Mária, akik a sírral szemben ültek.⁶²Másnap, a péntekre következő napon, összegyűltek a főpapok és a farizeusok Pilátusnál,⁶³és így szóltak: „Uram, eszünkbe jutott, hogy ez a család még életében ezt mondta: Három nap múlva feltámadok!⁶⁴Ezért parancsold meg, hogy őrizték a sírt a harmadik napig, nehogy tanítványai odamenjenek és ellopják őt, aztán azt mondják a népnek: Feltámadt a halottak közül! Ez az utóbbi család rosszabb lenne az előzőnél.”⁶⁵Pilátus azonban ezt válaszolta: „Van őrségetek, menjetek, őriztessétek ti, ahogyan tudjátok.”⁶⁶Erre ők elmentek, lepecsételték a követ, és őrséggel őriztették a sírt.

Szombat elmúltával, a hét első napjának hajnalán, elment a magdalai Mária és a másik Mária, hogy megnézzék a sírt.²És íme, nagy földrengés volt, az Úr angyala leszállt a mennyből, odament, elhengerítette a követ, és leült rá.³Tekintete olyan volt, mint a villámlás, és ruhája fehér, mint a hó.⁴Az örök a tőle való félelem miatt megrettentek, és szinte holtra váltak.⁵Az asszonyokat pedig így szólította meg az angyal: „Ti ne féljete! Mert tudom, hogy a megfeszített Jézust keresitek.⁶Nincsen itt, mert feltámadt, amint megmondta. Jöjjetek, nézzétek meg azt a helyet, ahol fektüdt.⁷És menjetek el gyorsan, mondjátok meg a tanítványainak, hogy feltámadt a halottak közül, és előtettek megy Galileába: ott meglátjátok őt. Íme, megmondtam nektek!”⁸Az asszonyok gyorsan eltávoztak a sírtől, félelemmel és nagy örömmel futottak, hogy megvigyék a hírt tanítványainak.⁹És íme, Jézus szembejött velük, és ezt mondta: „Legyetek üdvözölve!” Ők pedig odamentek hozzá, megragadták a lábát, és leborultak előtte.¹⁰Ekkor Jézus így szólt hozzájuk: „Ne féljete: menjetek el, adjátok hírül atyámfiaiak, hogy menjenek Galileába, és ott meglátnak engem.”¹¹Amikor az asszonyok eltávoztak, íme, néhányan az őrségből bementek a városba, és jelentették a főpapoknak mindazt, ami történt.¹²Azok pedig összegyűltek a vénekkel, és miután határozatot hoztak, sok ezüstpénzt adtak a katonáknak,¹³és így szóltak: „Ezt mondjátok: Tanítványai éjjel odajöttek, és ellopták őt amíg mi aludtunk.¹⁴És ha a helytartó meghallja ezt, majd mi meggyőzzük, és kimentünk benneteket a bajból.”¹⁵Azok elfogadták a pénzt, és úgy tettek, ahogyan kioktatták őket. El is terjedt ez a szóbeszéd a zsidók között mind a mai napig.¹⁶A tizenegy tanítvány pedig elment Galileába arra a hegyre, ahova Jézus rendelte

őket. ¹⁷Amikor meglátták őt, leborultak előtte, pedig kétségek fogták el őket. ¹⁸Jézus hozzájuk lépett, és így szólt: „Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. ¹⁹Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, ²⁰tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek; és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.”

Univerzita J. Selyeho
Pedagogická fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
www.ujs.sk

Simon Attila

Az őskor és az ókor története

Oktatási anyag egyetemi hallgatók számára

Recenzió / Recenzensek:

Szakál Imre, PhD.

Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.

Jazyková úprava / Nyelvi lektor:

Dr. habil. PaedDr. Keserű József, PhD.

Layout: AZ Team, s.r.o., Komárno

Rozsah / Terjedelem: 3,1 AH / 3,1 szerzői ív / 3,1 AS

Vydavateľ / Kiadó: Univerzita J. Selyeho, Selye János Egyetem

Rok vydania / Kiadás éve: 2023

Prvé vydanie / Első kiadás

ISBN 978-80-8122-442-3

ISBN 978-80-8122-442-3